

Nr 513

Av herr Ohlin m. fl., angående det obligatoriska skolväsendet och dess överbyggnad på läroverks- och universitetsstadierna.

I. SKOLANS MÅL OCH DET PEDAGOGISKA REFORMARBETET

A. Principfrågor

1946 års skolkommision ägnade i sitt betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets framtida utveckling ett kapitel, rubricerat Skolans mål, åt en diskussion av vad skolan skall ge sina elever som behållning såväl under skoltiden som under deras tid som vuxna medborgare. Med hänvisning till denna diskussion yttrar kommissionen senare i betänkandet:

Det skulle vara mycket värdefullt om kommissionens synpunkter på målsättningen eller andra inlägg i samma fråga kunde bli upptakten till en mera allmän debatt bland fackmän och lekmän om skolans mål. Det vore beklagligt, om detta viktiga ämne alltför mycket skulle komma i skymundan för mer speciella pedagogiska frågor (sid. 85).

Skolkommisionens förhoppningar har på denna punkt icke infriats, väl däremot dess beklagande förmodan, att de grundläggande frågorna om undervisningens och utbildningens mål skulle komma i skymundan för skolorganisatoriska, administrativa och lönetekniska bedömanden.

I någon mån kan detta beklagliga faktum föras tillbaka till det sätt, varpå skolkommisionen själv behandlade de grundläggande frågeställningarna. Diskussionen under de tio delrubrikerna — omvårdnad, studiefostran, språk- och räknefärdigheter, allmänbildning, estetisk fostran, praktisk fostran, yrkesfostran, hälsofostran, social fostran, personlighetsdanning — är så allmänt hållen att den endast med svårighet kan anknytas till skolans faktiska arbetsformer och kursplanering. Kommissionen tycks ha förutsatt, att vad 1940 års skolutredning i dessa frågor på ett mera gripbart sätt har anfört, skulle utgöra utgångspunkten för den önskade fortsatta diskussionen om skolans bildningsmål och inriktning i övrigt. Kommissionen som sade sig »i stort sett dela den grunduppfattning som 1940 års skolutredning gjort till sin» tycks knappast ha varit medveten om att de nya uppgifter och mera utopiska målsättningar, som kommissionen själv knyter till den nioåriga skolan, ej utan vidare låter sig appliceras på de rekommendationer som 1940 års skolutredning gjorde i dessa avsnitt. Den snabba utvecklingen av våra dagars samhälle gör också, att de bedömanden, som skedde vid

40-talets mitt, inte utan vidare äger giltighet ett decennium senare. Detta gäller särskilt de krav, som samhället ur arbets- och yrkeslivets synpunkt måste ställa på de enskilda individerna, men det gäller också den enskilda människans berättigade önskemål, att i ett alltmera genomorganiserat och statscentrerat samhälle åtnjuta en utbildning, som gör henne som individ motståndskraftig mot yttre tryck och massuggestionernas spel.

Vi befinner oss alltså i dag i Sverige i ett läge, där skolreformen fortskrider utan att den kontinuerliga debatt om skolans mål äger rum, som förutsattes i de grundläggande texterna. Skolans materiella bristsituation, svårigheten att förse undervisningsinstitutionerna med erforderliga lokaler och välutbildade lärare, de alltför stora klassavdelningarna och de därav framkallade ordnings- och samarbetssvårigheterna och inte minst bristen på samordning mellan olika skolreformatoriska åtgärder har försatt vårt skolsystem i ett läge, som ingalunda motsvarar 1940-talets framtidsdrömmar.

Mot denna bakgrund finner vi det nödvändigt att till samlad och översiktlig granskning ta upp några av de mest angelägna behov som föreligger inom det obligatoriska skolväsendet och dess överbyggnad på läroverks- och universitetsstadierna. Vissa särskilda skolfrågor, ej minst på folkhögskolans område, berörs i andra motioner, väckta av enskilda ledamöter eller i andra partimotioner av vår riksdagsgrupp.

Bristerna måste avhjälpas genom planmässiga och kraftfulla åtgärder. Det är då givet att vad vi ovan anfört om nödvändigheten av en förnyad och mera preciserad prövning av skolans mål enligt vår mening bör läggas till grund för den fortsatta prövningen av det pågående reformarbetet. Vad vi alla väntar oss av skolan skall — med hänsynstagande till samhällets faktiska resurser — vara det utslagsgivande för planeringen av skolans uppbyggnad och inre arbete, ej något som man i efterhand skall söka anbringa på en redan färdig organisation.

Innan skolorgainsationen för överskådlig tid fastlägges, bör sålunda en avvägning ske om den typ och mängd av kunskaper och den art av fostran som skolan skall ge för att kunna tillgodose samhällets och individernas behov. Även om kurs- och timplaner inte kan slutligt utformas, förrän den organisatoriska ramen bestämts, måste ett förnyat studium ägnas dessa liksom även läroböckernas innehåll och den snabbt växande tillgången på nya audiovisuella hjälpmedel i undervisningen. Denna principiella granskning bör ske redan i samband med den grundläggande debatten om bildnings- och uppfostringsmålen.

Det praktiska arbetslivets önskemål måste tillgodoses. Yrkeskolereformen av 1955 får ej förbli en reform på papperet. Vi utgår ifrån att den måste fortskrida även på punkter, som inte behandlas i denna motion, för att de skilda yrkesbehoven skall kunna uppfyllas och en önskvärd jämvikt i värderingen av praktiskt och teoretiskt uppkomma. Om den nioåriga skolan i sin framtida utformning skall tillgodose näringslivets behov av utbildningsvillig arbetskraft med goda grundkunskaper och färdigheter fordras

att studieinriktningen inom skolan leder ett tillräckligt antal hågade elever åt yrkesundervisningens håll och att samarbetet mellan skoldistrikt och lokalt näringsliv sker i så gynnsamma former att den yrkesförberedande praktiken blir attraktiv. Det fria yrkesvalet förutsätter också att skolan tillhandahåller en praktisk utbildning, som verkligen är konkurrenskraftig med de teoretiska linjerna. Därvid bör uppmärksammas att inom stora delar av näringslivet, ej minst inom industri, handel och jordbruk, kraven på väl behärskade färdigheter och teoretiska kunskaper snabbt utvidgas att gälla ej blott de i trängre mening yrkesverksamma utan alla kategorier arbetande. Kunskaper i räkning, skrivning och läsning blir därigenom starkt prioriterade i yrkeslivets krav på den obligatoriska skolan.

Vidare bör hänsyn tas till att för närvarande relativt små årskullar befinner sig i de mest arbetsföra åldrarna, medan vi närmar oss en period, då stora årskullar träder ut på arbetsmarknaden. Behovet av god grund- och fackutbildning blir för dessa årskullar ungdom angeläget. Samtidigt följer att inom samma årskullar en betydande andel måste tas i anspråk för avancerade, ofta arbetsledande uppgifter och detta vid yngre ålder än som varit fallet i tidigare generationer. Även det högre skolväsendet måste under 1960-talets första år såväl på det yrkesmässiga som teoretiska området präglas av dessa behov.

Under de år då de stora årskullarnas barn alltjämt befinner sig i real-skoleålder uppkommer för skoldistrikt stora problem att tillgodose såväl rimliga anspråk på elevplatser inom de teoretiska skolformerna som på attraktiva former av praktisk utbildning. Vi finner det rimligt att följande tänkbara lösningar därvid beaktas av både de kommunala skolledningarna och de högre skolmyndigheterna:

1. Anordnade av nioårig enhetsskola i skoldistrikt eller grupper av samverkande distrikt utan egen realskola men med ett befolkningsunderlag på 6 000 invånare, varvid beaktas de synpunkter på behovet av mognadsklasser och fackutbildande klasser — motsvarande nuvarande praktiska realskolor — som framföres i nästföljande avsnitt av denna motion.

2. Anordnande inom folkskolan i skoldistrikt, som icke beröres av försöksverksamheten med nioårig enhetsskola och där realskola finnes, av frivilliga klasser 8 och 9, i syfte att med utnyttjande av yrkesförberedande och fackutbildande linjer erbjuda ett alternativ till de teoretiska skolformerna.

3. Utvidgning av antalet nybörjaravdelningar i den allmänna realskolan i huvudsaklig överensstämmelse med de yrkanden som realskoleutredningen framställt.

4. På orter som avses ovan under punkterna 2 och 3 anordnade av fackutbildande linjer inom den allmänna realskolan eller utvidgning av redan existerande praktiska realskolor.

Mot de krav ur samhällsnyttans och arbetslivets synvinklar som vi i det föregående framfört står likväl individens rätt att i skolan beredas en sådan möjlighet till personlighetsutveckling, att den enskildes intellektuella, emotionella och därmed även viljemässiga mognad i görligaste mån utgör ett skydd mot ett alltför hårt tryck från den omgivande miljön. Även om skolan ingalunda åt alla kan förmedla estetisk och emotionell fostran i djupare mening, bör varje elevs anlag i personlig riktning uppmärksammas och stimu-

leras så långt det är möjligt utan att de grundläggande kraven på effektivitet i undervisningen eftersättes. Därvid bör skolan ägna stor uppmärksamhet åt de ungas träning i att fullgöra ålagda uppgifter. Krav som fostrar till självansvar bör visserligen ej ställas så högt att de överskrider elevens förmåga, men kan — rätt avvägda — verka i utpräglad grad karaktärsskapande. Kunskap om samhällets struktur och verksamhetsformer liksom om masspåverkans roll, förvärvad i undervisning i historia, samhällslära och elementär psykologi, blir i en skola av denna typ starkt motiverad och frivilliga former för aktivt skapande och reproducerande artistisk verksamhet värdefulla inslag i en spontan eller organiserad fritidsverksamhet under elevernas skolår.

B. Försöksverksamhet

Grundforskningen på det psykologisk- pedagogiska området tillgodoses främst vid de filosofiska fakulteterna. Vissa arbeten av vetenskaplig karaktär, som direkt syftar till praktisk användning i skolorna, t. ex. framställning av standardiserade prov och skolmognadsprov, har utförts inom ramen för psykologisk-pedagogiska institutets verksamhet.

Pedagogisk försöksverksamhet och pedagogiskt reformarbete inom vårt skolväsende har likväl naturligt ingått i lärarkårernas program och de enskilda lärarnas dagliga arbetsuppgifter. Som regel har det varit det samlade resultatet av många enskilda lärares insatser, som fört utvecklingen framåt på detta område. Först på senare tid har med skolöverstyrelsens försöksavdelning en central instans skapats för att tillvarata rönen från pedagogiska försök ute i skolorna, sammanställa och vidarebefordra de där vunna resultaten. Därigenom har större möjligheter erhållits att kontinuerligt anpassa skolans organisation och undervisningsmetoder efter resultat som nåtts ute på fältet i praktiska försök. Från våra utgångspunkter anser vi det mycket värdefullt, att nyheter i skolans arbete får generell tillämpning först sedan de en längre tid på detta sätt prövats under realistiska förhållanden.

Genom riksdagens beslut på grundval av Kungl. Maj:ts proposition 209/1954 har ytterligare en institution skapats för detta ändamål, nämligen den till lärarhögskolan i Stockholm förlagda professuren i skolforskning. Beträffande karaktären av denna professur säger departementschefen (s. 193):

En viss specialisering av ämnesområdet torde vara önskvärd: den bör ge företräde åt forskning med inriktning på skolans aktuella spörsmål medan exempelvis forskning i pedagogikens historia måste träda tillbaka.

Departementschefen förutsatte, att professurens avgränsning »kan komma att påverkas av en eventuell förstärkning av lärarkrafterna i samband med psykologiutbildning».

Skolkommissionen tänkte sig på sin tid, att till lärarhögskolan skulle knytas en särskild experimentskola, vid vilken pedagogiska försök av vetenskaplig karaktär kunde bedrivas. En kommitté inom skolöverstyrelsen har nyligen lagt fram förslag i denna riktning. Detta syftar dock till s. k. sär-

skilda försöksskolor förlagda till ett antal seminarier och organiserade i form av nioåriga enhetsskolor. Ur skolöverstyrelsens direktiv till denna utredning kan följande anföras:

Enligt 1950 års allmänna riktlinjer för skolväsendets allmänna utveckling skall allsidiga försök anställas angående bl. a. »elevmaterialets och lärokursens differentiering» med hänsyn till lärjungarnas anlag. Även om värdefulla erfarenheter även i fortsättningen kan påräknas från de vanliga försöksdistrikten, anser överstyrelsen, att förutsättningarna för och verkningarna av olika pedagogiska arrangemang bör ingående prövas även vid särskilda försöksskolor. Vid dessa skolor kan sådana försök bedrivas under så överskådliga och kontrollerbara förhållanden, att tillräckligt säkra resultat bör kunna påräknas inom rimlig tid. Framför allt bör här försök med undervisning utan egentlig klassdifferentiering kunna prövas, vilket av flera skäl varit svårt att genomföra i försöksdistrikten.

Även ecklesiastikministern ställer i proposition 120/1955 stora förhoppningar till dessa särskilda försöksskolor, när det gäller att få till stånd de differentieringsförsök, som inte genomförts ute i de nuvarande försöksdistrikten.

Enligt vår uppfattning vore det önskvärt, att skolöverstyrelsens försöksavdelning i större utsträckning än hittills finge möjlighet att leda den egentliga pedagogiska försöksverksamheten ute i enhetsskoledistriktet och vid de traditionella skolformerna. Förutsättningen härför är emellertid, att uppgifterna på det administrativa och organisatoriska planet i samband med skapandet av allt flera försöksdistrikt och ledandet av de redan befintliga på ena eller andra sättet begränsades och underlättades. Vi vill fästa uppmärksamheten på risken av att den i egentlig mening pedagogiska försöksverksamheten både vid enhetsskolorna och vid de högre skolorna försummas till följd av den här påtalade ansvällningen. Förutsättningen för den av skolkommissionen skisserade organisationen av enhetsskolan angavs av kommissionen själv vara undervisningsmetoder, som ännu är för litet prövade i vårt skolarbete. Vid den slutliga bedömningen av försöksverksamhetens resultat och av den framtida organisationen av den nioåriga skolan här i landet måste även dessa förutsättningar på det pedagogiska området kunna tas med i bilden. Detta blir möjligt endast om det pedagogiska inslaget i försöksverksamheten med enhetsskola blir mera accentuerat än hittills.

Givetvis kommer de ovannämnda särskilda försöksskolorna att få betydelse för denna pedagogiska försöksverksamhet. Förutom att pröva undervisning i odifferentierade klasser på högstadiet bör det enligt vår mening emellertid även ingå i deras uppgifter att pröva förutsättningarna för och verkningarna av olika former och grader av differentiering på mellan- och högstadierna. Det är angeläget att dessa skolor snarast kommer till stånd, så att resultaten från försöken vid desamma kan tas med vid den slutliga bedömningen av försöksverksamheten med enhetsskola.

Verksamheten i de statliga försöksskolorna kommer givetvis att innebära en ytterligare belastning på skolöverstyrelsens försöksavdelning. Med hänsyn härtill anser vi att det inom överstyrelsen bör övervägas huruvida endast en

mindre del av de i fortsättningen tillkommande enhetsskoledistrikten direkt anknytes till försöksavdelningen. Om stora sammanhängande räjonger på några håll skapas eller större städer övergår till nioårig enhetsskola bör verksamheten kunna handledas från skolöverstyrelsen i annan ordning än genom försöksavdelningen.

Önskemålen på många orter om frivillig nioårig folkskolegång med yrkesförberedande eller fackutbildande linjer får heller inte leda till nya krav på försöksavdelningens personal. Däremot torde försök med en tioårig studiegång, d. v. s. anordnande av fyraårig mognadslinje inom enhetsskolans högstadium, intimt sammanhänga med differentieringsarbetet inom försöksavdelningen och där sådana anordnas — i varje fall inom distrikt som redan nu har försöksverksamhet — bör detta ske i nära samråd med försöksavdelningen. Enligt vår mening pekar erfarenheterna från försöksdistrikten med allt större tyngd på nödvändigheten av att prov göres med en sådan tioårig studiegång, låt vara i begränsad omfattning och ingalunda som normalföreteelse.

Ett slutligt ställningstagande till försöksverksamhetens resultat, förutsatt i 1950 års skolbeslut, bör sålunda avse den rikt varierade men dock klart avgränsade verksamhet som bedrivs i direkt anslutning till skolöverstyrelsens försöksavdelning. Dessa resultat bör sättas i relation såväl till enhetsskolans egna målsättningar som till andra skolformer, varmed jämförelser kan göras. Sättet för dessa jämförelser torde emellertid ytterligare böra övervägas. Härvid bör den på vårt initiativ tillkomna lekmannanämnden ges tillfälle att yttra sig.

Statsutskottet påpekade i sitt utlåtande nr 122/1955, att ändamålsenliga metoder för en bedömning av försöksresultaten måste utarbetas. Vid riksdagsbehandlingen av detta utlåtande framställdes önskemål om att ett lag av experter skulle få i uppdrag att precisera problemen och utarbeta metoder. *Enligt vår mening bör dessa förberedelser för den slutliga bedömningen av försöksverksamheten igångsättas omedelbart.* Ett sådant expertlag bör arbeta under vetenskaplig ledning av innehavaren av skolforskningsprofessuren vid lärarhögskolan i Stockholm och i nära samråd med skolöverstyrelsens försöksavdelning. De organisatoriska konsekvenserna härav belyses i följande avsnitt.

G. Förslag

Den nioåriga skolplikten torde med hänsyn till befolkningsutveckling, lokaltillgång och lärarutbildning ej förrän under 1960-talet kunna utsträckas att gälla hela landet. Realskoleutredningen har satt 1972 som en trolig bortre gräns. En *ny, överblickande skolutredning*, vars uppgift det även blir att få ställning till resultatet av verksamheten i försöksdistrikten och de jämförelser mellan denna och hittillsvarande skolformer, som låter sig göras, kan därför om den tillsättes under nästkommande år hinna med såväl en allsidig prövning av skolans målsättning — vilket blir av värde även för den senare prövningen av gymnasiets studiegång — som en bedömning av önsk-

värda organisationsformer inom den nioåriga enhetsskolan. Den senare bedömningen innesluter då även frågan om olika lärarkategoriernas utbildning och användning på olika skolstadier, erforderliga jämförelser mellan berörda skolformer samt frågan hur differentiering av eleverna skall kunna ske på olika undervisningsstadier utan att grundskolans princip om enhetlig och gemensam undervisning rubbas.

Den nya skolutredningen bör enligt vår mening under åren fram till 1959 ägna sig åt en allsidig belysning av den obligatoriska skolans målsättning på olika områden och stadier. Först i och med utgången av läsåret 1958—59 har nämligen nyligen utfärdade »timplaner och huvudmoment för försöksverksamhet med nioårig enhetsskola» hunnit påverka utbildningen på högsta-diet i dess helhet. Tidpunkten kan då vara inne för en sammanfattande rapportering från skolöverstyrelsens försöksavdelning och lärarhögskolans pedagogiska institution. Denna rapport bör läggas till grund för skolutredningens ställningstagande till den framtida skolorganisationen.

Då det även kan vara önskvärt att försöksverksamheten, såväl centralt inom skolöverstyrelsen som lokalt ute i distrikten, beredes en lugnare arbetsperiod utan det tryck som ett oavlatligt jämförelsebehov framkallar, anser vi det rimligt att under de nu närmast följande åren iakttagelser visserligen samlas för den sammanfattande rapporteringen men att den årliga översikten från försöksverksamheten med enhetsskola inskränkes till att omfatta viktigare åtgärder av organisatorisk och ekonomisk art.

Därmed skulle också utbyggnaden av skolöverstyrelsens försöksavdelning tills vidare kunna inskränkas till vad departementschefen under åttonde huvudtiteln godtagit med tillägg för den av skolöverstyrelsen föreslagna kansliskrivartjänsten. En ytterligare utbyggnad av avdelningen bör göras beroende av de samarbetsformer mellan avdelningen och lärarhögskolan som kan komma att föreslås.

Denna senare institution måste vid sin start beredas sådana arbetsmöjligheter att det av oss föreslagna samarbetet med skolöverstyrelsen från dess sida kan genomföras. Vi inskränker oss i det följande till de omedelbara behov som därvidlag föreligger och utgår från att lärarhögskolans styrelse senare inkommer med de äskanden som föranleds av det särskilda samarbetet med skolöverstyrelsens försöksavdelning och anställandet av därför erforderlig ytterligare expertis.

1946 års skolkommision föreslog i sitt om den första lärarhögskolan av-givna betänkande (SOU 1952: 33) att en professur i skolforskning borde upprättas vid denna lärarhögskola. Professorn skulle enligt kommissionens mening vara ledare av den teoretiskt-pedagogiska utbildningen vid högskolan. Han skulle planlägga undervisningen i psykologi och pedagogik såväl i den egentliga yrkesutbildningen som vid de många fortbildningskurserna för lärare. Han skulle vidare tillse, att undervisningen vid lärarhögskolan står i kontakt med den pedagogiska forskningen och speciellt med den vetenskapliga bearbetningen från försöksverksamheten inom skolväsendet. Pro-

fessuren skulle därför i viss grad få karaktären av forskningsprofessur. (SOU 1952: 33, sid. 47—48).

I ett stort antal av remissyttrandena, vilka refereras i Kungl. Maj:ts proposition nr 209 (sid. 155 ff) framhålles med skärpa, att omfattningen av de arbetsuppgifter, som avses åvila professorn vid lärarhögskolan tarvar personella resurser avsevärt större än dem som föreslagits av skolkommissionen. Sålunda framhåller exempelvis universitetskanslern i sitt yttrande, att med den dimensionering den vetenskapligt utbildade personalen vid lärarhögskolans pedagogiska institution fått professorn skulle få en så omfattande tjänstgöring i form av undervisning och administration att föga tid skulle återstå för honom att bedriva vetenskaplig forskning.

Departementschefen framhåller i proposition nr 209 till 1954 års riksdag, följande:

En utbyggnad i större skala av den forskning på skolans område, som i olika former företrädes av de filosofiska fakulteterna, psykologisk-pedagogiska institutet, skolöverstyrelsens försöksavdelning och lärarhögskolan, lärar icke kunna beslutas, förrän psykologutredningen fullgjort sitt uppdrag. Intill dess bör den vetenskapliga personalen vid lärarhögskolan kunna inskränkas till vad som med hänsyn till högskolans egna behov är strängt nödvändigt. Jag anser mig på grund härav utöver den föreslagna professuren endast kunna tillstyrka de två assistenttjänsterna i psykologi och pedagogik. (Kungl. Maj:ts proposition 209/1954, sid. 192)

Lärarhögskolans styrelse har i sina äskanden (skr. 19/8 1955) för budgetåret 1956/57 begärt ett antal tjänster utöver dem som föreslagits i Kungl. Maj:ts proposition nr 209 till 1954 års riksdag. Under mellantiden hade nämligen psykologutredningen avlämnat sitt betänkande. I detta föreslås, att den pedagogiska institutionen vid lärarhögskolans vid sidan av de bägge, redan i princip beslutade assistentbefattningarna skulle erhålla en laboratoritjänst i lönegrad Ca 34, en sekreterartjänst i lönegrad Ca 31 samt en kontorist i lönegrad Ca 13. Av dessa tre tjänster skulle de bägge sistnämnda tillföras lärarhögskolan genom att Statens psykologisk-pedagogiska institut sammanslogs med lärarhögskolan.

Det är uppenbart, att lärarhögskolan ej kan fullgöra sina tilltänkta uppgifter såsom pedagogisk forskningsinstitution och än mindre göra någon insats för försöksverksamheten och bedömningen av dennas resultat med mindre dess personella resurser avsevärt utökas. I årets statsverksproposition har under åttonde huvudtiteln (s. 419) för lärarhögskolans pedagogiska institution föreslagits endast två assistenttjänster, av vilka den ena skall konstrueras som arvodesbefattning på samma villkor som gäller för första assistent vid universitet, d. v. s. i realiteten såsom arvoderad halvtidstjänst, medan för den andra skall tillämpas reglerad befordringsgång av samma typ som gäller för förste assistent vid teknisk högskola. Detta betyder sålunda att den pedagogiska institutionen för den vetenskapliga forskningen endast kommer att disponera över *en och en halv befattningshavare*, vilka dessutom kommer att tagas i anspråk för den experimentella

delen av undervisningen. Det är helt ogörligt att institutionen skulle kunna göra någon insats för den pedagogiska forskningen och än mindre för försöksverksamheten. Statsutskottet har, liksom departementschefen, varit medvetet om otillräckligheten av resurserna. I sitt utlåtande över Kungl. Maj:ts proposition nr 209 till 1954 framhåller utskottet (SU nr 189/1954, s. 71) följande:

Från flera håll har anmärkts, att arbetsuppgifterna för denne huvudlärare (professorn) i psykologi och pedagogik skulle bli alltför omfattande. I motionerna I: 545 och II: 698 har påyrkats, att psykologien skulle vara företrädd vid lärarhögskolan med en särskild professur. Utskottet är medvetet om att starka skäl kan anföras härför men är å andra sidan ense med departementschefen därom att man i detta sammanhang måste beakta att frågan om utbyggnad av den psykologiska forskningen och undervisningen inom landet för närvarande är under utredning genom särskilda sakkunniga.

Denna utredning har nu framlagts och genomgått remissbehandling, varvid flertalet remissinstanser förordat den av utredningen förelagna sammanslagningen mellan Statens psykologisk-pedagogiska institut och lärarhögskolan.

Den nyss berörda sammanslagningen av Statens psykologisk-pedagogiska institut och lärarhögskolan skulle utan större svårigheter kunna genomföras redan från början av budgetåret 1956/57. Vid sidan av direktor, vilken samtidigt är rektor för Statens Normalskola, har institutet endast tvenne befattningshavare, nämligen dels en sekreterare och dels ett kanslibitråde i arvodesbefattning. Institutet har under de år det fungerat inte kunnat bedriva egen forskning. De forskningsuppgifter som tagits upp har fått läggas ut på andra institutioner. Det har i olika sammanhang av såväl Kungl. Maj:t som riksdagen framhållits att institutet borde aktivt medverka till den forskning som gäller de med försöksverksamheten sammanhängande problemen. Med hänsyn härtill vore det synnerligen oekonomiskt att splittra de resurser som står till buds i Stockholm på två institutioner i stället för att samla dessa i ett institut, som genom att ha en professur till sitt förfogande kan förväntas göra självständiga insatser för den pedagogiska forskningen.

Som framgår av remissyttrandena över psykologutredningens betänkande kan Statens psykologisk-pedagogiska institut f. n. sägas ha tre uppgifter. Det utdelar varje år ca 30 000 kronor i mindre portioner till enskilda, som regel yngre forskare vid landets universitetsinstitutioner. Vidare bedriver institutet med hänsyn till sina resurser en förhållandevis omfattande kursverksamhet, bl. a. testningskurser och andra fortbildningskurser för lärare. För det tredje användes en del av institutets egna anslag för undersökningar och kurser till forskning, vilken — som nämnts — brukar läggas ut till institutioner utanför institutet.

Institutets styrelse har som sin huvudsakliga uppgift att verkställa fördelningen av anslag till forskare, vilket under de gångna åren har skett vid det ena av de tvenne årliga styrelsesammanträdena. Det förutsättes i proposi-

tion nr 209 till 1954 års riksdag att lärarhögskolan i överensstämmelse med skolkommissionens förslag skall svara för huvuddelen av de fortbildningskurser som kommer att ges för lärare. Vidare skall lärarhögskolan enligt av Kungl. Maj:t och riksdagen beslutade riktlinjer svara för pedagogisk forskning bl. a. i anslutning till försöksverksamheten. Den återstående delen av statens psykologisk-pedagogiska instituts verksamhet, nämligen utdelningen av forskningsbidrag, skulle tills vidare kunna ombesörjas av styrelsen för institutet på sätt som hittills skett i avvaktan på departementschefens ställningstagande till psykologutredningens förslag angående inrättande av ett psykologiskt-pedagogiskt forskningsråd. Institutets sekreterare skulle som hittills, även efter tjänstens överflyttande till lärarhögskolan, kunna förbereda och föredraga de ärenden som rör forskningsbidragen, varvid lärarhögskolan skulle kunna vara medelsförvaltande myndighet.

En sammanslagning av Statens psykologisk-pedagogiska institut med lärarhögskolan skulle, som framgått av vad som ovan framhållits, utan svårighet kunna ske redan från och med budgetåret 1956/57. Härigenom skulle en väsentlig effektivisering av lärarhögskolans verksamhet i vad gäller den pedagogiska forskningen kunna vinnas utan att den åttonde huvudtiteln bleve belastad med ytterligare anslag.

Skolkommissionen föreslog inrättandet av ett särskilt lektorat i pedagogisk statistik. Denna tjänst upptogs icke i proposition nr 209 till 1954 års riksdag. Psykologutredningen, som ingående tagit ställning till lärarhögskolans behov av personal för pedagogisk forskning finner det uppenbart att »lärarhögskolan alltifrån början behöver utrustas med åtminstone någon befattningshavare, som har att sörja för skolväsendets och den metodiska forskningens behov av pedagogiska mätmetoder». (SOU 1955: 11, s. 151). Utredningen finner, att denna befattningshavare bör vara expert på psykometrika och pedagogik-statistiska frågor varför god docentkompetens bör krävas. Detta motiverar, att innehavare av tjänsten bör vara laborator, lämpligen placerad i lönegad Ca 34.

Med hänvisning till vad i det föregående anförts hemställer vi

a) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om tillsättande före 1957 års utgång av en allmän skolutredning med uppgift att i första hand belysa skolans målsättning i en obligatorisk, organisatoriskt sammanhållen nioårig skola samt att på denna grund inkomma med förslag till organisationsformer, timplaner och huvudmoment för denna skola, vid sådan tidpunkt, att senast 1962 års riksdag kan ta slutgiltig ställning till dessa frågor;

b) att riksdagen måtte uttala att en sammanfattande rapport från försöksverksamheten med nioårig enhetsskola avfattas vid utgången av läsåret 1958—59, varvid det vetenskapliga ansvaret bör åvila chefen för lärarhögskolans i Stockholm pedagogiska institut samt det administrativa an-

svaret för utarbetandet av rapporten åvila skolöverstyrelsens försöksavdelning;

c) att riksdagen måtte besluta *dels att* från och med budgetåret 1956/57 statens psykologisk-pedagogiska institut sammanslås med lärarhögskolan, varvid personaltjänsterna överföres dit medan styrelsen för institutet tills vidare och i avvaktan på Kungl. Maj:ts ställningstagande till övriga delar av psykologutredningens förslag, måtte få till uppgift att liksom hittills fördela forskningsanslag, *dels att* från samma tidpunkt en laboratorstjänst i Ca 34 måtte inrättas vid lärarhögskolan, varvid förslagsanslaget under åttonde huvudtiteln, punkten 183, Lärarhögskolan i Stockholm: Avlöningar uppräknas med 28 000 kr. till 2 062 000:—;

d) att riksdagen måtte besluta till förstärkande av personalorganisationen på skolöverstyrelsens försöksavdelning utöver vad departementschefen förordad inrätta en tjänst som kansliskrivare i Ce 15 varvid förslagsanslaget under åttonde huvudtiteln, punkt 180, Skolöverstyrelsen: Avlöningar uppräknas med 11 000 till 4 311 000:—.

II. SKOLUNDERVISNINGENS VILLKOR

A. Lika chans för alla

En av de grundläggande tankarna bakom 1950 års skolbeslut var det i ett demokratiskt samhälle naturliga önskemålet att eleverna oberoende av ekonomiska resurser, socialt ursprung eller bostadsort skulle ges tillfälle till en utbildning som är anpassad efter deras individuella anlag och intressen. Detta ligger helt i linje med den liberala syn som åt varje människa vill ge en likvärdig chans att göra det bästa möjliga av sitt liv. Vi tror att en enhetligt uppbyggd grundskola, syftande till att ge en allmänt medborgerlig bildning, är ett gott instrument för ett samhälle som vill nå dessa syften.

Det måste emellertid konstateras att i dag alltjämt kvarstår betydande orättvisor särskilt gentemot barnen från glesbygderna och från de mindre välsituerade hemmen. Helt torde dessa orättvisor ej kunna avlägsnas utan en så uttalad statlig dirigering att vi ur andra synpunkter måste avvisa den. Atskilligt kan emellertid göras utan att dessa nackdelar uppkommer. Vi redovisar under följande fem delrubriker de åtgärder som enligt vår mening främst bör vidtagas ur rättvisesynpunkt.

1. Studiehjälp på realskole- och gymnasiestadiet

Införandet av en nioårig obligatorisk skolgång som även täcker realskolestadiet ger alla ungdomar oberoende av ekonomiska och geografiska hin-

der större möjligheter att få för dem lämpad utbildning på detta stadium. Under den övergångstid som uppkommer innan denna reform är genomförd över hela landet kommer det fortfarande att vara nödvändigt att eliminera olikheter i möjligheterna att få utbildning på realskolestadiet. Studiehjälp av skilda slag kommer därför att ha stor betydelse för dessa ungdomar under avsevärd tid framåt. I ännu högre grad kommer studiehjälpen på gymnasiestadiet att behövas både under övergångstiden och efter den nioåriga skolans genomförande. Därtill kommer, att studiehjälpen i viss mån också blir nödvändig inom denna obligatoriska skola för att reducera den ökning av familjernas försörjningsbörda, som förlängningen av skolplikten med två år innebär.

Beslutet vid 1946 års riksdag om studiehjälp för elever i allmänna läroverk m. fl. läroanstalter var en åtgärd av största betydelse för att underlätta inte minst landsbygdsungdomens tillträde till högre studier. På realskole- och i betydande utsträckning även på gymnasiestadiet är det för närvarande inte i första hand enbart föräldrarnas ekonomiska läge och psykologiska inställning som är avgörande för huruvida studiebegåvade ungdomar skall gå vidare till högre skolor. Den geografiska faktorn spelar här en minst lika stor roll. Långa vägar till högre skolor avskräcker åtskilliga begåvade landsbygdsungdomar. Därför måste åtgärder för att förbättra studiehjälpen på realskole- och gymnasiestadiet i första hand ta sikte på landsbygdsungdomar och resande elever i övrigt.

Trots vissa justeringar är i dag genom penningvärdets fall den utjämningsseffekt, som studiehjälpen avser att ge, avsevärt mindre än vid dess införande. Som exempel kan nämnas att det maximibelopp på 60 kr/mån. som utgår vid inackordering i dag endast beräknas täcka en tredjedel av inackorderingskostnaderna. Denna utveckling har i särskilt hög grad drabbat landsbygdsungdomarna.

En kategori av landsbygdsungdomar, som genom förmånernas urholkning blivit särskilt missgynnade, är den dagligen resande skolungdomen. Genom maximeringen av resebidraget till 25 kr/mån. har de elever, som har den längsta vägen och därmed de största reskostnaderna, fått oproportionellt stora kostnader för sin skolutbildning. På denna punkt bör därför en snabb omprövning av utdelningsbestämmelserna ske. En av studiehjälpsnämnden publicerad undersökning visar, att det antal elever, som har högre egna resekostnader än 63 kr per läsår, d. v. s. det belopp vid vilket högsta resebidraget utgår, är omkring 13 % av det totala antalet resande elever. Då denna kategori redan på grund av resornas tröttande effekt är allvarligt handikappad, synes studiehjälpsnämndens förslag om att höja resebidragets maximigräns till 46 kr/mån. ytterst välmotiverat. Den av Kungl. Maj:t föreslagna gränsen vid 40 kr. är under alla förhållanden för låg. Skulle en enhetlig gräns väljas borde den snarare ligga vid 50 kr. Vi tillstyrker dock studiehjälpsnämndens förslag, men vill betona att en utvidgning av den samlade kostnadsramen vid ytterligare matkostnadsstegring kommer att bli ofrånkomlig, eftersom både nuvarande måltidsbidrag om 12 kr/mån. och studie-

hjälpnämndens förslag om 14 kr/mån. endast täcker en liten del av de verkliga kostnaderna.

Vad studiehjälpnämnden i skrivelse till Kungl. Maj:t den 26 oktober 1954 anfört beträffande vikten av att studiehjälp skall få lämnas jämväl elever som icke är svenska medborgare finner vi mycket beaktansvärt. Det svenska samhället kan i denna grupp av ofta studiebegåvade och energiska ungdomar få ett mycket värdefullt framtida tillskott av välutbildad arbetskraft. Rättsviseskäl och humanitära skäl talar också starkt för att innehav av svenska medborgarskap ej ställes som kvalifikationsgrund gentemot ungdomar som vid senare tidpunkt kan förmodas komma att söka sådant medborgarskap.

Vi hemställer

a) att riksdagen beslutar att i enlighet med studiehjälpnämndens förslag studiehjälp från och med budgetåret 1956/57 må utgå jämväl till icke svenska medborgare; samt

b) att riksdagen med instämmande i vad ovan anförts anvisar under åttonde huvudtiteln, H. Allmänna läroverken p. 232 Studiebidrag och stipendier åt lärjungar vid allmänna läroverk m. fl. läroanstalter ett med 800 000 höjt förslagsanslag av 21 000 000 kronor.

2. Elevhemmen

Det kanske största problem, som möter landsbygdsungdomen i realskola och gymnasium, är inackorderings- och matfrågan. Genom ansvällningen av elever — beroende på de växande årskullarna och den växande andel av varje kull som går till studier — har konkurrensen om uthyrningsrummen hårdnat. Tendenserna i fråga om tillgång på god helinackordering är vikan- de och skaran av inackorderade kan antas växa. Gymnasierna rekryteras för närvarande av små födelseårgångar. Om 5—6 år kan vi vänta en stark ansvällning.

Till detta kommer att i de stora skolstäderna — gymnasiestäderna — sedan krigsslutet råder bostadsbrist. En annan försvårande omständighet är att de moderna lägenheterna i regel ej är avpassade för större utrymme än den egna familjens behov. Den högre ekonomiska standarden gör, att inkomter för inackordering inte ter sig lika åtråvärda som förr. Där inackordering bedrivs i större skala är inte tillsynen alltid betryggande. Detta förhållande liksom den otillfredsställande ordningen, att många elever får bo på ett håll och äta på ett annat gör att en snabb utbyggnad av elevhemmen är nödvändig — i synnerhet ur landsbygdsungdomens synpunkt.

Detta är så mycket mer önskvärt som de samstämmiga erfarenheterna från existerande elevhem synes vara i hög grad tillfredsställande.

I skolöverstyrelsens anslagsäskanden för budgetåret 1956/57 anges att ett stort intresse finns på kommunalt håll för inrättande av dylika elevhem. Även andra lämpade huvudmän har anmält sig. Elva ansökningar om stats-

bidrag för detta ändamål väntar redan på avgörande och en inventering av elevhemsbehovet på andra orter ger vid handen, att ytterligare ett stort antal ansökningar är att vänta inom en snar framtid. En förfrågan till rektorer på sådana orter i norra och mellersta Sverige, där skolhem ej finnes och där ej heller ansökan om statsbidrag ingivits, har visat att endast en rektor av aderton funnit att något behov av elevhem ej föreligger.

Med anledning av elevhemmens betydelse för landsbygdseleverna anser vi att anslaget till statsbidrag för detta ändamål bör höjas till 3 miljoner kronor men med bemyndigande för Kungl. Maj:t att medgiva bidrag inom en medelsram av 5 miljoner kronor. Med hänsyn till att här redovisade fakta ej är tillfyllest för att mäta *hela* landets behov av elevhem finner vi att det vore önskvärt, om man kunde få till stånd en noggrannare utredning av elevhemsfrågan. De elevhem, som för närvarande finns, är enbart avsedda för högre läroanstalter, men tydligt är, att en fullt utbyggd enhetsskola i gles- och skogsbygder kan tvinga fram inackordering även för enhetsskolans högstadiel elever, vilket kommer att medföra ett avsevärt ökat behov av elevhem. Dessutom borde utredningen syfta till att klarlägga den resande skolungdomens mat- och bostadsförhållanden över huvud taget samt den lämpligaste utformningen av elevhem beträffande personal och huvudmannaskap. Slutligen vill vi framhålla, att med hänsyn till att inom Socialdepartementets verksamhetsområde vissa anstalter av ungdomsvårdande art benämnts skolhem punkten H 234 under åttonde huvudtiteln i fortsättningen bör benämnas »Elevhem för lärjungar vid högre läroanstalter m. m.».

Med hänvisning till vad vi i det föregående anfört hemställer vi

a) att riksdagen måtte med godtagande av ovan föreslagna ändring av punktens benämning anvisa ett reservationsanslag för budgetåret 1956/57 till »Bidrag för inrättande av skolhem för lärjungar vid högre läroanstalter» av 3 000 000 kronor med bemyndigande för Kungl. Maj:t att medgiva bidrag inom en medelsram av 5 000 000 kronor,

b) att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning beträffande behovet av elevhem på längre sikt.

3. Terminsavgifternas avskaffande

1950 års riksdag beslöt att terminsavgiftssystemet vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga högre kommunala läroanstalter snarast möjligt skulle avvecklas. Vid 1955 års riksdag hemställde statsutskottet att Kungl. Maj:t i anslutning till realskoleutredningens väntade betänkande snarast möjligt ville för riksdagen framlägga de förslag som prövades möjliga i syfte att avveckla terminsavgiftssystemet i överensstämmelse med 1950 års beslut.

Realskoleutredningen har nyligen avgivit sitt betänkande. Utredningen har utöver tidigare allmänt kända argument för avgifternas avskaffande pekat på de orättvisor som kan uppkomma mellan elever vid i folkskolans inbyggda realskolor och andra med avgifter belagda realskolor inom samma

skoldistrikt. Vidare konstaterar utredningen att »den individuella prövningen av befrielser och nedsättningar många gånger är en synnerligen grannliga uppgift, som dessutom vållar lokalstyrelse och rektor mycket extra arbete», vilket särskilt understrukits i utredningens rektorsenkät.

Realskoleutredningen begränsar sig med hänsyn till sitt i direktiven fastställda arbetsområde till att föreslå terminsavgifternas omedelbara avskaffande på realskolestadiet men tillägger:

Helst skulle vi sett att vi i detta sammanhang även kunnat föreslå terminsavgifternas borttagande även på gymnasiestadiet. Lärjungeantalet på gymnasiet är mycket mindre än i realskolan; vid de allmänna läroverken tillhörde sistförflutna läsår endast 21 475 lärjungar av 111 165 detta stadium. Borttagandet av terminsavgifterna på gymnasiet skulle vidare innebära en viss förenkling av systemet utan alltför stor kostnadsökning.

Vi delar helt utredningens synpunkter och ansluter oss till den tekniska lösning utredningen valt för avvecklingen av terminsavgiftssystemet men beklagar att den med hänsyn till sina direktiv ansett sig förhindrad att låta sin utredning omfatta även gymnasiet. Vi förväntar emellertid att Kungl. Maj:t vid sin prövning av utredningens förslag vidgar det att omfatta hela det högre skolsystem som avsågs i 1950 års beslut, inte minst med tanke på att arbetet med en omläggning av läroverkens kassor avsevärt skulle komplieras därest avvecklingen skulle ske i två etapper.

Realskoleutredningen har sålunda sett sig nödsakad att av tekniska skäl ersätta den nuvarande terminsavgiften med en särskild »kommunavgift» på 36 kronor per gymnasist. Med hänsyn till att kommunerna i samband med ett förverkligande av utredningens övriga förslag befrias från kostnader beräknade till ca 9 miljoner kr. årligen och endast belastas med kostnader på ca 5 miljoner om terminsavgifterna avskaffas förefaller det inte orimligt att kommunerna skulle kunna avstå från den inkomst som gymnasiernas kommunavgifter skulle bereda dem. Därest man förutsatte att inga befrielser eller nedsättningar ägde rum, skulle årskostnaden på föregående års ovan angivna antal studerande på gymnasiet uppgå till en och en halv miljon kronor. I realiteten är summan avsevärt lägre.

Vi hemställer därför,

att riksdagen måtte besluta att 1950 års principbeslut om terminsavgiftssystemets avskaffande vid de allmänna läroverken och därmed jämförliga högre kommunala läroanstalter skall träda i kraft från och med läsåret 1956/57.

4. Skolmältiderna

Skolmältidsverksamheten kan i sin nuvarande form fira tioårsjubileum i år. Tack vare 1946 års riksdagsbeslut har denna verksamhet, som tidigare hade ringa omfattning, alltmer kunnat utvidgas, så att den nu lär omfatta 695 000 elever, vilket motsvarar omkring 75 % av alla barn i skolpliktig ålder, d. v. s. 7—14 år. Detta skulle emellertid också kunna uttryc-

kas så att omkring 25 % av barnen i denna ålder fortfarande saknar tillgång till denna förmån, som allt fler önskar tillgodogöra sig. I själva verket är det emellertid mer än en fjärdedel av alla elever i våra skolor som står utanför, eftersom åtskilliga elever, i synnerhet i läroverk och yrkesskolor, är mer än 14 år.

Fördelningen är ojämn. Medan i vissa av de norrländska länen anslutningen för folkskolebarnens del är nära nog 100-procentig, har verksamheten i Skåne betydligt mindre omfattning. För läroverksungdomen och eleverna i yrkesskolorna har på alltför många orter skolmältider ännu inte anordnats.

Även om skälen härtill kan vara flera, är det uppenbart att de kommunalekonomiska övervägandena spelar en avgörande roll. Om man för rimliga kostnader skall kunna ge varje skolelev en god måltid, måste därför alla möjligheter till en rationalisering av verksamheten tillvaratagas. Vi hänvisar till de synpunkter, som framfördes från folkpartihåll vid 1959 års riksdag och vill särskilt understryka, att en ökad användning av livsmedelsindustriens hel- och halvfabrikat och ett vidgat samarbete med andra matserveringar som kan finnas på orten säkerligen i åtskilliga fall kan minska såväl drift- som kapitalutgifter. Vi har därför givit vårt fulla stöd åt det beslut av 1955 års riksdag, som möjliggjorde arbetsstudier och andra rationaliseringssträvanden på detta område, och vill också ge vår anslutning till departementschefens förslag i årets statsverksproposition om fortsatt medelsanvisning för detta ändamål. De pågående undersökningarna torde i ganska hög grad motsvara de förslag som framförts från folkpartihåll.

För de kommunala övervägandena spelar givetvis den fortlöpande relativa minskningen av statsbidragen en betydande roll. På grund av bidragens konstruktion minskas statens andel av de totala kostnaderna vid fallande penningvärde på två vägar. Dels motsvarar ett till visst öretal fixerat bidragsunderlag i allt mindre grad de verkliga kostnaderna, dels minskas den procentsats av bidragsunderlaget varmed statsbidrag utgår, efterhand som inflationen ökar antalet skattekrönor. Det är därför angeläget, att de sakkunniga för översyn av vissa statsbidrag på skolväsendets område snarast lägger fram sin utredning i fråga om statsbidragen till skolmältiderna i så god tid, att proposition för ökade statsbidrag till skolmältider kan föreläggas 1957 års riksdag.

Vi hemställer därför,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om förslag till 1957 års riksdag rörande förbättrade statsbidrag till skolmältidsverksamheten.

5. Korrespondensstudier

För många studiebegåvade ungdomar här i landet är privatistexamen efter korrespondensstudier den enda möjligheten till student- och realexamen, när geografiska och ekonomiska faktorer spärrat de ordinarie utbild-

ningsvägarna. Våren 1954 avlades studentexamen av 145 privatister. Av dessa torde en betydande del ha varit korrespondensstuderande. Sålunda svarade ett enda korrespondensinstitut för drygt en tredjedel av dessa. Realexamen avläggs årligen av 300—400 privatister, och även här utgör säkerligen de korrespondensstuderande en stor grupp. Många av dessa ungdomar går sedan vidare till högre studier. En undersökning läsåret 1952—1953 visade, att 403 studenter från ett korrespondensinstitut detta läsår var inskrivna vid universitet och högskolor. Oftast är det studiebegåvningar från avlägset liggande landsbygdskommuner eller från familjer i låga inkomstgrupper, som går denna väg. Privatistexamen efter korrespondensstudier är alltså en icke oväsentlig faktor att räkna med, om man vill tillvarata den begåvningsreserv, som finns i dessa samhällsgrupper.

Trots att korrespondensstudier är jämförelsevis billiga medför de dock för många elever dryga utgifter i förhållande till deras ekonomiska resurser. Vid ett av våra större korrespondensinstitut visade det sig, att realexamen på folkskolans grund kostar 2 795 kronor allt som allt (preparandkurs, resor, husrum medräknade) och studentexamen från realexamen 3 350 kronor. Examensavgiften i realexamen — 38 kronor — återfår man om man klarar minst två skriftliga prov. Studenterna återfår också examensavgiften för *slutexamen*, om de klarar sig, men däremot får de betala för särskild prövning utan att återfå beloppet. Tenterar man i fyra omgångar är man uppe i nära 200 kronor. För de studier som avslutas med officiell examen har privatister numera möjligheter till statsstipendier. Vid ett korrespondensinstitut har under årens lopp utbetalats statsstipendier med i medeltal ca 400 kronor per elev. Det är statens hela bidrag till dessa obemedlade elever. Som jämförelse kan nämnas, att en elev som vid statlig eller kommunal skola avlagt realexamen beräknas kosta staten ca 3 200 kronor enligt uppgifter från *skolöverstyrelsen*, medan en student kostar staten ca 6 800 kronor. Vidare bör erinras om de ekonomiska villkoren för elever vid statens kompletteringsgymnasium och vid läroverket för vuxna. Undervisningen är fri, eleverna får studielån på upp till 3 000 kronor per läsår och till obemedlade utgår stipendier om högst 800 kronor per läsår. Vidare slipper de examensavgifter.

Det är ett rättvisekrav, att dessa olikheter avlägsnas och vi anser, att de i *studiehjälpsnämndens* anslagsäskanden framlagda förslagen — höjning av antalet stipendier för korrespondenselever till 4 för realexamen och 5 för studentexamen, höjning av stipendiebeloppet från 250 till 300 om året, från 450 till 600 för deltagande i preparandkurs samt från 350 till 450 för elever i kombinerad undervisning — är ett minimiprogram. Departementschefen har endast tillstyrkt höjningen av antalet stipendier, trots att även statskontoret i viss utsträckning funnit sig böra tillstyrka höjning av anslagsbeloppen.

Vi hemställer därför,

att riksdagen måtte med godtagande av studiehjälpsnämndens förslag i fråga om anslagsbeloppets storlek

- a) medgiva, att för budgetåret 1956/57 må till stipendier som under punkt 233 i åttonde huvudtiteln avses utdelas högst 125 000 kronor;
- b) till Stipendier för studier genom korrespondens och vid enskilda realskolor med kombinerad undervisning för budgetåret 1956/57 anvisa ett reservationsanslag av 80 000 kronor.

B. Individens önskemål och samhällets krav

1. Studietiden

Varje förlängning av den obligatoriska skolans längd har mötts med missstro från dem som ansett det viktigare att barnen tidigt kommer ut i förvärvsarbetet än att de får en vidgad skolutbildning. Det vore oriktigt att förneka att denna skepsis funnits i vårt land i samband med beslutet om den nioåriga enhetsskolan även om den i riksdagen endast i ringa omfattning kommit till uttryck.

Den som riktats mot skolpliktstidens förlängning har i främsta rummet tagit fasta på den försening av förvärvsarbete, äktenskapsbildning och föräldraskap som indirekt följer för dem som efter avslutad nioårig skola tar risken av en mångårig specialutbildning. När studentexamensåldern nu genomsnittligen stigit ända upp till 20,0 år (enligt vissa undersökningar 20,1) är det givetvis uppenbart att t. ex. läkare ej kan ha avslutat sin utbildning förrän uppemot trettioårsåldern, om man tar hänsyn till den fördröjning som även sker genom värnpliktstjänstgöringen.

Önskemålen om en förkortad samlad skoltid för alla dem som skaffar sig en avancerad utbildning på den yrkesmässiga eller teoretiska sidan är sålunda alltjämt levande. De ökade kraven på nytt lärostoff och mera individuell omvårdnad i skolan är emellertid oförenliga med en allmän förkortning av själva skoltiden. Skolkommissionen har emellertid velat öppna möjligheten för studiebegåvade elever att passera det treåriga lågstadiet på två år och har även genom att sätta skolmognadsprov i system velat underlätta för begåvade sexåringar att vinna inträde i småskolans första klass. Båda dessa möjligheter har emellertid i mycket ringa utsträckning utnyttjats av eleverna. Ett huvudskäl härtill torde vara att den ålder av sju år, som fastställts i ett tidsläge, då långa skolvägar tillryggalagda till fots var en betydande realitet, av föräldraopinionen vanemässigt uppfattas som normal inträdesålder i skolan. Ändrade författningsbestämmelser och nya förutsättningar för ett tidigare inträde i skolan torde emellertid kunna påverka denna opinion.

En generell ändring av skolålderns början från sju till sex år för skolmogna barn förutsätter en ändring av 35 § 2 mom. i nu gällande folkskolestadga, som nu lyder:

Barns skolgång må börja det kalenderår under vilket det före den 1 juli fyller sex år, om dess föräldrar eller målsman så önska samt barnen enligt läkarundersökningar och prövning i övrigt befinnes vara väl skolmoget. Efter framställning av skolrådet må dock vederbörande statens folkskolinspektör för visst fall kunna medgiva, att skolgången under nyss angivna förutsättningar må börja det kalenderår, under vilket barnet efter den 1 juli fyller sex år.

Vi anser att det i samband med en kommande bearbetning av folkskolestadgan i dess helhet bör övervägas om ej förfarandet kan förenklas och följande formulering införas:

Barns skolgång må börja det kalenderår, under vilket barnet fyller sex år, om dess föräldrar eller målsman så önska samt barnet enligt läkarundersökning och vid särskild mognadsprövning befinnes vara väl skolmoget.

Därvid förutsätter vi att skolöverstyrelsen skulle utfärda bestämmelser om den särskilda skolmognadsprövningens utformning, såvida icke nu gällande cirkulär av den 3 maj 1949 och den 30 oktober 1951 samt Kungliga kungörelsen 4 juni 1954 nr 570 befunnes ge erforderliga anvisningar även vid detta mera summariska förfarande med större spelrum för föräldrarnas initiativ.

Vi förmodar dock att en allmän övergång till intagning vid sex års ålder icke skulle komma till stånd enbart genom en sådan stadgeändring så mycket mer som vi är livligt medvetna om det önskvärda i att föräldrar till sent utvecklade barn mera allmänt utnyttjar möjligheten att låta dem vänta till åttaårsåldern. Då vi emellertid tror att med nuvarande väl utvecklade skolskjutssystem och tidigare inträdande allmän skolmognad skolåldern i varje fall i städerna skulle kunna räknas från sex i stället för från sju år, önskar vi på längre sikt skapa förutsättningar härför.

Det bör därvid övervägas huruvida en mera allmänt organiserad förskoleverksamhet därvid kan underlätta en tidigare läggning av skolpliktstidens början och om förutsättningen för detta är att förskolesystemet inordnas i skolorganisationen. Dock bör ett uppgivande av förskolans frivilliga karaktär ej komma i fråga.

Vi hemställer under detta avsnitt

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om införande av följande ändrade lydelse — i samband med väntad allmän revision av folkskolestadgan — av nämnda stadgas § 35 mom. 2: Barns skolgång må börja det kalenderår, under vilket barnet fyller sex år, om dess föräldrar eller målsman så önska samt barnet enligt läkarundersökning och vid särskild skolmognadsprövning befinnes vara väl skolmoget.

2. Urvals- och intagningsinstrumenten

Behovet av metoder på detta område blir beroende av om man avser

1) övergången från nuvarande folkskola till nuvarande högre skolor på orter där ej realskolestadiets skolformer organiserats på linjer enligt vad som skisserats i första avsnittet av denna motion; eller

2) ämnes- och linjeval inom försöksskolorna och den framtida enhetsskolan. Fallet 1) kommer att gälla i betydande utsträckning under den s. k. övergångstiden. När det gäller urvals- och intagningsinstrument för 1) ovan har olika metoder prövats. *Inträdesprov* begagnades nästan uteslutande fram till 1949. Sedan har intagningen grundats på *folkskolebetygen*. Båda dessa metoder har sina brister. I Dahr-Dahlkvists på skolöverstyrelsens uppdrag utförda Preliminär redogörelse för försök rörande formerna för intagning i högre skolor (Skolöverstyrelsen 1955, stencil) har visats, att vissa skäl talar för en komplettering med något annat hjälpmedel, d. v. s. för ett *kombinerat förfarande*. Skolöverstyrelsens den 14 juli 1955 utfärdade anvisningar beträffande intagningsförfarandet innebar små förändringar. Inte minst psykologiska skäl talar dock enligt Dahr-Dahlkvists undersökning för en omläggning. För folkskollärarna ter det sig riktigast med en delning av ansvaret för de viktiga avgöranden det här är frågan om. Från målsmannahåll har framkommit tvivel på att eleverna vederfars rättvisa vid nuvarande system.

Utan tvivel är det mycket som talar för försök med olika former av kombinerade metoder. Skolöverstyrelsen har också i samband med att den provningsfria intagningen infördes för några år sedan framhållit, att detta beslut borde markera icke blott slutet av en försöksperiod utan början av en ny. Det skulle säkerligen både av lärare, målsmän och skolmyndigheter hälsas med tillfredsställelse, om även riksdagen gäve uttryck för en sådan uppfattning och uttalade önskemål om nya försök på detta område i skolöverstyrelsens regi. Övningsämnenas roll som prognosinstrument (med hänsyn till att de numera kan kompensera underbetyg) bör i detta sammanhang också uppmärksammas liksom möjligheten att ge målsmännen representanter i intagningsnämnderna. I den mån enhetsskoleorganisationen mera allmänt genomföres d. v. s. fall 2) ovan, är nuvarande intagningsystem avsett att ersättas av anlagsprov samt rådgivning till elever och målsmän beträffande val av utbildningslinje. Studierådgivning skulle också komma till användning på de platser, där försöksverksamhet med enhetsskola under övergångstiden ej införts men där realskolestadiets skolformer organiserats på olika linjer i enlighet med vad som skisserats i det första kapitlet av denna motion. Som underlag för denna rådgivning ligger i de nuvarande försöksskolorna dels skolbetygen och dels lärarnas allmänna omdöme om elevernas utrustning, praktiskt och teoretiskt. Denna rådgivning tillsammans med föräldrarnas och elevernas egna önskemål liksom deras uppfattning om vart vederbörandes anlag pekar blir avgörande för i första hand valet mellan olika ämneskombinationer i klass 7 i försöksskolorna. Efter-

som vid denna bedömning elevernas prestationer — i negativ eller positiv riktning — på det teoretiska planet troligen spelar en mycket framträdande roll kan man frukta att valet till praktiska kombinationer får karaktären av ett negativt val, d. v. s. ett val från teoretiska kombinationer av elever som inte bedöms ha utsikter att klara sig där. Önskvärt är att det även till de praktiska kombinationerna kan bli ett positivt val, d. v. s. ett val grundat på övertygelsen att eleven har praktiska anlag, som gör honom lämpad för denna studieväg. Ett realiserande av detta önskemål förutsätter dock någon form av test, som kan ligga till grund för bedömningen av vederbörandes praktiska begåvning. Skolkommissionen (SOU 1948:27) räknade med att en sådan test skulle bli nödvändig inom enhetsskolan som vägledning vid elevernas övergång mellan olika skolstadier och skolformer. Det skulle vara värdefullt, om prov av denna karaktär kunde experimenteras ut vid t. ex. lärarhögskolans i Stockholm pedagogiska institution och sedan utprovas till en början vid särskilda statliga försöksskolor av den karaktär som nyligen föreslagits i en inom skolöverstyrelsen verkställd utredning (Skolöverstyrelsen 8. 12. 1955, stencil).

Under hänvisning till ovanstående föreslår vi härmed,

att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om försök med kombinerade intagningsmetoder från nuvarande folkskola till nuvarande högre skolor samt för att prov lämpade för ämnes- och linjevalet inom enhetsskolan enligt ovan utexperimenteras och prövas.

3. Klassavdelningarnas storlek

De stora årskullarnas inträde i skolåldern har medfört att de redan förut höga lärjungemaxima per klassavdelning pressats ytterligare i höjden. Inte minst i folkskolan lider undervisning och fostran härav. Det är också ett skrämmande faktum att i den femåriga realskolans nybörjarklasser genomsnittstalet (35,3) ligger över det föreskrivna maximitalet (35). Det har därför med en viss slagordsmässig tillspetsning hävdats från de mest skilda skolpolitiska utgångspunkter att ett sänkt elevmaximum i klassavdelningarna skulle vara »den viktigaste skolreformen». Vi anser det vara en skyldighet från samhällets sida att genom åstadkommande av mindre klassenheter ge lärarna ett stöd i deras ansträngningar att avlägsna störande inslag under lektionerna och ägna eleverna en individuell, karaktärsfostrande omsorg..

1954 efterlystes i en motion av hrr Dahlén och Helén en plan på långre sikt för en successiv minskning av elevantalet per läraravdelning i såväl folkskolan som de högre allmänna skolorna. Den positiva hållning riksdagen härvid intog torde ha medverkat till att Kungl. Maj:t samma år tillsatte den s. k. seminarieutredningen och gav den uppdrag att ta ställning till denna fråga för folkskolans del. Tyvärr föreligger ännu inget förslag från seminarieutredningens sida. Vi förväntar emellertid att Kungl. Maj:t skall kunna till 1957 års riksdag framlägga förslag om en successiv sänkning av elevan-

talet per klassavdelning i folkskolan, varvid en allmän återgång till 1947 års bestämmelser och en parallellt därmed företagen sänkning av maximum till 30 elever i samtliga klasser på högstadiet i försöksdistriktens enhetsskolor, bör utgöra ett steg mot en rimligare storlek av folkskolans och enhetsskolans klassavdelningar. Därvid måste ovillkorligen samstämmighet råda mellan den föreslagna intagningen vid seminarierna och lärarbehovets ökning på grund av elevmaximumsänkningen. Vi hälsar därför med tillfredsställelse att Kungl. Maj:t avsevärt ökat de av skolöverstyrelsen för budgetåret 1956—57 beräknade intagningsciffrorna.

Det finns en stark tendens till centralisering av skolväsendet även inom lågstadiet. Anledningen är en förklarlig strävan till förbättring av undervisningen även för landsbygdens barn. 1950 års riksdag understök emellertid »vikten av att bygdeskolorna i största möjliga utsträckning bevaras». 1954 fanns 5 189 läraravdelningar i skolor av B 1 form (varje läraravdelning består av två klasser), 1 588 läraravdelningar i skolor av B 2 och B 3 form (B 2 form innebär, att folkskolans klasser har en lärare, B 3 form, att en folkskollärare har både folkskola och småskola med vartannatårsintagning) och 135 läraravdelningar med halvtidsläsning eller som mindre folkskola. Tendensen under senare år är starkt sjunkande för antalet skolor med lägre form än B 1 skolan. B 1 formen har hållit sig tämligen konstant under den senaste femårsperioden med maximum 1951 beträffande läraravdelningar 5 286 och beträffande antalet elever 1953 med 118 288 (1954 116 938). Dessa skolformer likaväl som den 4-klassiska bygdeskolan kan i en skicklig lärares hand ge en god undervisning men förutsättningen är, att klassernas storlek anpassas efter de olika skoltypernas arbetsförhållanden.

För närvarande regleras klassernas storlek genom anvisningar till K. K. av den 6 juni 1947 samt den 28 april 1950. För A-form gäller, att om antalet lärjungar vid skola eller skolenhet ej överstiger sammanlagt 500, må inom varje årsklass endast inrättas på folkskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat trettiotfemtal lärjungar och på småskolestadiet en parallellavdelning för varje påbörjat tjugotfemtal lärjungar. För en skola av B 1 form gäller samma bestämmelse för övergång till A-form. Enligt vår mening bör en justering av dessa bestämmelser genomföras snarast. En sänkning av elevmaximum för skola av B 1 form till 30 per lärareavdelning borde vara rimlig. En sänkning av elevantalet i skola av B 1 form medför givetvis, att en sänkning av elevantalet i övriga lägre skolformer måste ske i anpassning till bestämmelserna för B 1 skolan. Med nuvarande befolkningsutveckling på landsbygden skulle en sådan reform för landsbygdsskolorna i många fall icke innebära nya behov av lärare och lokaler utan endast förhindra, att nuvarande skolor får en lägre skolform. Behovet av nya läraravdelningar för nuvarande skolor av B 1 form skulle bli ca 275 enligt en av oss föranstaltad utredning. Vi anser detta ökade behov vara överkomligt även i dagens läge.

Vad beträffar realskolans klassavdelningar har frågan om elevmaximum behandlats av realskoleutredningen. Denna finner det »önskvärt att den

treåriga realskolan från det läsår, då den kommer att bli realskolastadiets huvudform, bereds möjlighet att arbeta med ett elevmaximum av 30 lärjungar per klassavdelning». Utredningen har icke funnit det möjligt att för dagen fixera denna tidpunkt, då ändringen bör ske, förmodligen med hänsyn till den grad av kommunal bestämmanderätt beträffande valet av realskolform som utredningen förutsatt. Realskoleutredningen har emellertid på annat ställe i betänkandet angett det läsår, då den treåriga realskolan väntas bli skolstadiets huvudform, till läsåret 1958—59 (Realskolan under övergångstiden, s. 238). Utredningen finner det också nödvändigt att den treåriga realskolan ges förtursrätt framför detta skolstadiums övriga former i vad gäller sänkningen av elevmaximum per klassavdelning. Därvid konstaterar utredningen att utöver de skäl som en gång föranledde att de kommunala mellanskolorna fick arbeta med lägre lärjungemaximum än de allmänna läroverken, d. v. s. bl. a. att antalet kvarsittare kan väntas bli mindre och därmed en besparing i elevplatser, lokaler och lärarkrafter ske, föreligger nu nya faktorer. Utredningen fortsätter: »Skulle den treåriga realskolan ej på några års sikt beredas denna förtursrätt, riskerar man, att föräldrarna komme att hysa viss skepsis mot den för dem nya skolformen. Det kunde förmodas, att de treåriga linjerna inte komme att accepteras vare sig av skolstyrelserna eller av de inträdessökande i den utsträckning vi förutsatt. Om å andra sidan ett utbrett medvetande råder om att den treåriga realskolan gynnar eleverna i så måtto, att de kommer att få arbeta i mindre och lätthanterligare avdelningar, torde denna skolform komma att få en sådan dragningskraft, att färre avdelningar av de mera utrymmeskrävande fyraåriga linjerna behöver inrättas och platstillgången därigenom förbättras.»

Vi har låtit den av realskoleutredningen utnyttjade statistiska experten, 1:e aktuarien H. G. Lindgren, göra en speciell utredning för att belysa, vilka konsekvenser en sådan sänkning av elevmaximum i den treåriga skolan, genomförd från och med läsåret 1958—59, skulle få ifråga om platstillgång, lärarbehov och kostnader. Utredningen bifogas som bilaga till motionen. (Ej här tryckt.)

De slutsatser som kan dras av vår statistiska utredning är följande:

Reduktionen av elevmaximum i klassavdelningarna från 35 till 30 medför en relativt ringa ökning av antalet klassavdelningar och därmed av akademiskt utbildade lärare i jämförelse med den sänkning som blir följden av den femåriga realskolans och sjuåriga flickskolans ersättande med treårig resp. femåriga linjer. Enligt det alternativ som den statistiske utredaren funnit mest realistiskt inskränker sig det ökade lärarbehovet året 58—59 till 66, 1959—60 till 119, 1960—61 till 143 för att 1961—62 — det år då under alla förhållanden skolans samlade behov av akademiskt utbildade lärare kommer att överstiga varje tidigare års — sjunka till 110. Denna lärarvinst under de för skolsystemet svåra läsåren i början av 1960-talet belingas av att det treåriga systemet ju förkortar skoltiden ett år för ett antal elever och att denna vinst gör sig gällande just från och med år 1961.

Givetvis måste siffror som de anförda återges med reservation. Vi kan heller icke garantera att akademiskt utbildade lärare finns tillgängliga för varje klass under de berörda åren. Snarare får man realistiskt räkna med att icke kompetenta lärare ända fram till sextioalets mitt kommer att i viss utsträckning tjänstgöra och sedermera dispenseras. Vi föreslår därför att folkskollärare i bristämnet matematik må utan vidareutbildning tjänstgöra i klasserna 1⁵, 2⁵, 1⁴, 1⁷, 2⁷, 1⁶ och klass 7 mot särskilt timarvode. Denna åtgärd liksom förstärkningsåtgärderna vid universiteten bör leda till att ersättare slopas för de många akademiker som tjänstgör i de nämnda lägre klasserna och att de frigöres för tjänstgöring på högre stadium. De ytterligare beräkningar vi gjort beträffande lärartillgången under tiden 1958—61 visar att den lilla ökning i lärarkrafter som vållas av elevmaximumsänkningen icke behöver föranleda en ökad användning av icke-kompetenta lärare. Med en obetydlig ökning i nyproduktionen av ämneslärare — åstadkommen exempelvis genom de kapacitetshöjningar vid universiteten, som skett på senaste åren — skulle elevmaximumsänkningen kunna ske utan utnyttjande av icke-kompetenta lärare.

Någon anledning att redan före läsåret 1958—59 sänka elevmaximum i den treåriga realskolan föreligger icke. På det håll där nybörjarklasser av denna skolform etableras under något av de två dessförinnan liggande läsåren, måste detta ske med ett elevurval som kvarstår som rest från ett tidigare urval till femårig realskola efter folkskolans fjärdeklass eller som i varje fall icke fått åtnjuta den förstärkta undervisning i folkskolan som realskoleutredningen finner vara en förutsättning för framgångsrikt bedrivna studier i den treåriga realskolan. Statsmakterna har därför ingen anledning att gynna igångsättandet av treåriga linjer redan 1956 eller 1957, men måste ur lokal- och lärarförsörjningssynpunkt hälsa med tillfredsställelse beslut av skoldistrikt om upphörande något av dessa år med intagningen i femårig realskola och som en följd därav etablerande av nybörjarklasser i treåriga linjer hösten 1958. Då har förstärkningsanordningarna hunnit verka och samma år når den stora årskullen 13-åringarna — den 1945 födda, hittills största årskullen i vårt land — fram till inträdet i den treåriga realskolan. Därefter minskar under en lång period för varje år antalet 13-åringar och därmed också svårigheterna att bereda dem platser i realskolan, även om den procentuella andelen inom årskullen som önskar högre studier fortsätter att stiga.

Med hänsyn till att vi här kunnat komplettera realskoleutredningens undersökningar och visa möjligheten av en sänkning av lärjungemaximum per klassavdelning i den treåriga realskolan från 35 till 30 från och med läsåret 1958—59 finner vi det angeläget att redan innevarande års riksdag beslutar uttala att elevmaximum per läraravdelning i den treåriga realskolan samt på enhetsskolans högstadium fastställas till 30 samt att som nästa led i nedbringandet av elevavdelningarnas storlek på realskolestadiet stadgandet i läroverksstadgans § 44 om att relevantalet i realskolans högsta klass skall vara högst 30 åter sättes i kraft.

Beträffande återstående delar av folkskolan och läroverken bör förslag till successiva åtgärder föreläggas senast 1957 års riksdag.

Vi hemställer därför dels

a) att riksdagen beslutar att elevmaximum i den treåriga realskolans klassavdelningar samt i klassavdelningarna på enhetsskolans högstadium från och med läsåret 1958—59 fastställas till 30;

b) att riksdagen beslutar att i folkskolor av B-1-form elevmaximum nedbringas till 30 samt att vid skolor av övriga B-former elevmaximum anpassas härtill; samt

c) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om förslag till 1957 års riksdag om en allmän successiv sänkning av elevantalet per klassavdelning inom hela folkskole- och läroverksorganisationen.

4. Examination och prov

I den hittillsvarande diskussionen om studiegångens avslutning på olika skolstadier och kontrollen av lärjungarnas studieresultat har ofta betonats att man bör söka undvika den som det har sagts slumpartade karaktären hos engångsexamina. Oavsett vilket värde man tillmäter denna synpunkt torde det kunna hävdas att lärarnas på långvarig erfarenhet grundade intryck liksom användningen av särskilt utarbetade och med jämna mellanrum insatta standardprov torde tillsammans utgöra betydligt bättre garantier för en rättvis bedömning av studieresultaten än det nuvarande förfarandet vid realexamen och studentexamen. Särskilt på det åldersstadium, där de realskolestuderande befinner sig, är behovet av en särskild avslutningsexamen föga motiverat. Detta har understrukits av realskoleutredningen och tidigare av skolöverstyrelsen i dess principyttrande över skolkommissionens betänkande.

Det är därför beklagligt att det tekniska förberedelsearbetet för ett mera allmänt bruk av standardprov som ett naturligt led i skolans arbete i färdighetsämnena stått praktiskt taget stilla under åren efter 1950 års skolbeslut. Det däri förutsatta arbetet inom psykologisk-pedagogiska institutet har icke skett och institutet har icke utbyggts såsom då beslutades. En ytterligare fördröjning av det vetenskapliga och administrativa arbetet med de standardiserade proven på realskolestadiet är emellertid ej försvarlig med hänsyn till att riksdagen i samband med det slutgiltiga ställningstagandet till den nioåriga skolans organisation måste ha möjlighet att bedöma värdet av en studiekontroll med hjälp av sådana mätmetoder i förhållande till hittillsvarande examination. Vi har därför tidigare i denna motion föreslagit överförande till lärarhögskolan av psykologiskt-pedagogiska institutets personal och utgår ifrån att därmed det erforderliga arbetet skall kunna bedrivas med tillräcklig effektivitet.

På något längre sikt bör givetvis det vetenskapliga arbetet med pedago-

giska mätmetoder komma även gymnasiestadiet till godo. Frågan om studentexamens utformning kan därmed komma i ny belysning. Vi erinrar om den kraftiga kritik som med jämna mellanrum ägnas censorsinstitutionens utformning och dess verksamhet och om att vid 1954 års riksdag allmänna beredningsutskottet uttalade som sin mening att institutionen borde avskaffas. Riksdagen avslog emellertid denna begäran och det framkom i debatten delade meningar om huruvida censorerna kunde ersättas med ett förfarande som garanterade enhetlighet i betygsättningen. Det är givet att man först sedan kontinuerligt bedrivna prov präglar betygssättningen har underlag för ett avskaffande av censorsinstitutionen. Med hänsyn till att på sextioalet tillströmningen till universiteten kommer att så avsevärt ökas och därmed arbetsbördan för professorskåren starkt tillta vore det emellertid önskvärt att läroverken själva kunde handha även den muntliga examinationen under skolöverstyrelsens överinseende utan att universitetens läkarkärer belastades. Detta är dock ej något dagsaktuellt problem.

Vi hemställer

att riksdagen måtte uttala att Kungl. Maj:t föranstaltar om en lämplig organisation av det vetenskapliga arbetet med pedagogiska mätmetoder med sikte på deras utnyttjande inom enhetsskolans och realskolans studiegång samt senast vid 1957 års riksdag framlägger därav motiverade förslag.

III. SKOLUNDERVISNINGENS FÖRSÖRJNING

A. Byggnader

De höga kostnader som moderna skolbyggnader åsamkar det allmänna har från tid till annan satts under debatt. Det har hävdats att den centrala granskningen av ritningar och byggnadsprojekt stundom försätter skoldistrikten i situationer, som gör de planerade byggena långt dyrbarare än man från början tänkt sig. Å andra sidan värjer sig varje skolledning med rätta mot alltför långtgående besparingsförslag och nedprutningar av den förhållandevis höga standard på byggnader för folkskolan och de högre skolorna som vi småningom nått upp till.

Vi återkommer i det följande till de besparingsåtgärder, som enligt vår uppfattning kan vidtas dels genom rationellare byggmetoder och tydligare föreskrifter i fråga om de permanenta skolbyggnaderna, dels genom utnyttjande i viss omfattning av provisoriska klassrumspaviljonger, avsedda att särskilt minska trängseln i de högre skolorna under de år omkring 1960, då de stora årskullarna passerar genom realskola och gymnasium.

Det är emellertid nödvändigt att dessförinnan understryka de betydande orättvisor som uppkommit genom att staten hittills undandragit sig kostnaden för alla skolbyggnader för skolformer av icke-obligatorisk karaktär. Efterhand som kommungränserna sprängts av de förbättrade kommuni-

kationerna, har vissa värdkommuner i praktiken fått bygga skolor utan statsbidrag för skolstadier, där elever från grannkommunerna varit många, medan samma kommun erhållit statsbidrag för byggnader åt folkskolan, där endast de egna barnen varit elever.

Den av riksdagen beslutade yrkesskolereformen förutsätter mer än någon annan del av skolreformen ett avsevärt interkommunalt samarbete. Hur nödvändigt detta än är och även om det i framtiden skulle komma att få en omfattning, som vi nu knappast vågar tro på, blir de närmaste åren avgörande för om de stora årskullarnas ungdom skall kunna beredas en godtagbar yrkesutbildning.

Det visar sig nu att kommunerna i många fall dröjer med byggandet av kommunala yrkesskolor i avvaktan på de statsbidrag som rekommenderades av 1952 års yrkesutbildningsakkunniga. Statsutskottet uttalade vid 1955 års riksdag (se statsutskottets utlåtande nr 138 år 1955 s. 71—72):

Utskottet får för egen del i fråga om byggnadsbidrag till lokala yrkesskolor framhålla följande. För att den avsedda utbyggnaden av yrkesutbildningen skall kunna komma till stånd blir det för huvudmännen — i regel primärkommuner och landsting — icke blott önskvärt utan absolut nödvändigt att göra betydande investeringar i yrkesskolbyggnader. De sakkunniga har för hela utbyggnaden räknat med investeringar i byggnader, elevhem och stadigvarande materiel å sammanlagt i runt tal 260 miljoner kronor. Härav skulle enligt de sakkunnigas beräkningar i statsbidrag utgå omkring 113 miljoner kronor. De av departementschefen beräknade sammanlagda investeringsbidragen understiger sistnämnda belopp med omkring 56 miljoner kronor, vilket belopp faller praktiskt taget helt på de lokala yrkesskolbyggnaderna. För att lokala yrkesskolor med ett tillfredsställande urval av utbildningsgrenar skall kunna upprättas torde i det övervägande antalet fall interkommunalt samarbete visa sig nödvändigt. Det lokala och regionala planeringsarbetet kommer uppenbarligen att försvåras, om byggnadsbidrag utgår till de i regel landstingsägda centrala yrkesskolorna men däremot icke till de lokala skolorna, varmed enligt departementschefens förslag skall förstås även skolor drivna genom samverkan mellan två eller flera primärkommuner. Det kan därför befaras en tendens att vid utbyggnaden lägga tyngdpunkten i första hand på de centrala yrkesskolorna, vilket emellertid skulle medföra en felaktig balans i yrkesskolororganisationen. Det förefaller icke heller onaturligt om kommunerna av ekonomiska skäl drives att i främsta rummet bland sina investeringsändamål sätta dem, för vilka statsbidrag utgår.

Med hänsyn till vad nu anförts och då det här är fråga om en visserligen ej formellt obligatorisk men i sak nödvändig verksamhet för kommunerna föreligger enligt utskottets mening mycket starka skäl för att staten lämnar bidrag jämväl till de lokala yrkesskolbyggnaderna. Utskottet får erinra om att det av de sakkunniga härför föreslagna bidraget avsetts skola vara skatteunderlagsgraderat enligt samma grunder som gäller för folkskolans byggnadsbidrag. Härigenom skulle de minst bärkraftiga kommunerna — som för övrigt torde få de förhållandevis drygaste driftskostnaderna — erhålla det procentuellt största statsbidraget; denna princip synes utskottet riktig.

Utskottet har likväl i nuvarande läge icke ansett sig böra biträda de motionsvis framförda yrkandena om införande från och med nästa budgetår av byggnadsbidrag till lokala yrkesskolor. Utskottet förutsätter emellertid, att Kungl. Maj:t tar frågan om ett dylikt byggnadsbidrag under förnyat över-

vägande och för riksdagen framlägger förslag i ämnet. Då ett uppskjutande av detta stöd till de lokala huvudmännen kan befaras komma att hämma utbyggnadstakten, vill utskottet tillika i anslutning till motionen II: 575 framhålla angelägenheten av att nämnda förslag förelägges riksdagen utan någon längre tidsutdräkt.

I årets statsverksproposition meddelar emellertid ecklesiastikministern att han icke heller i år är beredd att förorda införande av byggnadsbidrag för lokala yrkesskolor och sådana centrala yrkesskolor som nu ej är berättigade till dylikt bidrag.

Vi kan icke godtaga en sådan passivitet från statens sida. Den kommer att leda till att kommuner som har möjlighet att erhålla statsbidrag för byggande av skolverkstäder för klass 9 y i enhetsskolan utnyttjar dessa för yrkesskolebehov medan kommuner utan denna möjlighet försättes i ett orättvist underläge. Det kan förmodas att landstingens energiska arbete att utvidga och decentralisera verkstadsskolornas verksamhet försvåras liksom planeringen snedvrides genom att statsmakterna underlåter att ta ställning till byggnadsbidragen för de lokala yrkesskolorna. Sådana bör alltså enligt vår uppfattning utgå. Förslag därom reses i särskild motion.

Realskoleutredningen har i sitt huvudalternativ förutsatt statsbidrag till realskolestadiets byggnader enligt de bestämmelser som nu gäller för folkskolan. Utredningen pekar på kommunernas tendens att bygga in realskolan i folkskolan och därmed den vägen erhålla motsvarande byggnadsbidrag. I realiteten torde numera på många håll klassrum i folkskolebyggnader lånas ut åt realskolan, varför gränsen mellan de båda skolformerna blivit flytande. Likaså snedvrides även denna del av skolplaneringen genom att kommunerna ställs inför valet att genom införande av försöksverksamhet med enhetsskola skaffa sig statsbidrag till en skola för realskolestadiets ungdom eller att bygga samma byggnad inom realskolans organisation utan motsvarande bidrag. Vi delar realskoleutredningens uppfattning att statsbidrag även för realskolestadiets byggnader är ofrånkomliga.

Realskoleutredningen förutsätter att statsbidragen skall utgå för byggnader som påbörjats efter ingången av år 1956. Då riksdagen icke lär kunna fatta beslut i denna fråga förrän mot vårriksdagens slut innebär det att en viss retroaktivitet i statsbidragssystemet för realskolans byggnader skulle uppkomma, dock ingalunda av den storleksordning som uppkom vid införandet av byggnadsbidrag för folkskolebyggnader. Det torde därvid böra övervägas om icke skoldistrikt som under läsåret 1955/56 påbörjat sina byggnader skall erhålla bidrag även i de fall då bygget igångsatts före den 1 januari 1956.

Behovet av rationalisering av de permanenta skolbyggnaderna genom tekniska åtgärder har tidigare berörts i olika sammanhang i riksdagen. Skolöverstyrelsen har redan möjligheter att påverka skoldistriktet till att använda rationella lösningar. Genom sin nyligen utgivna skrift »Skolbyggnader» ger överstyrelsen anvisningar för skolbyggnadernas planering och införande samt sprider kännedom om gällande bestämmelser. Vid prövningen

av lokalbehovet, förhandsgranskningen av skissritningar samt vid handläggningen av statsbidragsansökningarna kan överstyrelsen tillse att rationaliseringsmöjligheter utnyttjas.

Därutöver skulle emellertid behövas en systematisk genomgång av i klassrum och skolbyggnader ingående element i syfte att finna tekniskt goda lösningar på alla de problem, som varje lokal skolbyggnadskommitté kan ställas inför. Som exempel härpå kan nämnas sådana element som akustik, golvbeläggning, belysning och ventilation. F. n. växlar lösningarna på dessa problem i mycket hög grad från plats till plats, och frånvaron hittills av väl genomtänkta lösningar som resultat av en systematisk genomgång försvårar rationaliseringsarbetet på denna punkt. Det skulle behövas något som praktiskt taget hade karaktären av skollokalforskning under ledning av både byggnadsteknisk och pedagogisk expertis. Vi kan inte underlåta att i detta sammanhang peka på det motsatsförhållande som råder mellan å ena sidan fastheten i fråga om vad som skall finnas av lokaler och utrustning inom en skolbyggnad och å andra sidan friheten i fråga om de rent tekniska lösningarna, när det gäller olika element i dessa lokaler. Vi önskar inte driva det därhän att alla kommuner tvingas bygga likadana hus. Tvärtom anser vi det önskvärt, att man kan anpassa byggnaderna efter den lokala miljön. Men det utesluter inte att man bör söka komma fram till tekniskt goda lösningar på ventilation, golvbeläggning, akustik osv.

Skolöverstyrelsen gör f. n. vissa undersökningar i samarbete med statens nämnd för byggnadsforskning i syfte att rationalisera permanenta byggnader. Det vore enligt vår mening önskvärt, att detta samarbete finge karaktären av ett fast organ för skollokalforskning, som också gäves tillräckliga resurser. Därigenom skulle förutsättningar skapas för den systematiska genomgång, som vi redogjort för ovan. Vi föreslår att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om åtgärder för att förverkliga detta syfte.

De permanenta byggnaderna kan även rationaliseras genom de *organisatoriska åtgärderna*. Dessa avser att genom planeringen av lokaler och undervisning utnyttja de förra på bästa sätt. På detta område pågår redan vissa försök, när det gäller folkskolebyggnader, inom ramen för ett samarbete mellan skolöverstyrelsen och vissa skoldistrikt. För de högre skolornas del blir det i första hand frågan om ämnesrumssystem eller en kombination av ämnesrum och delat klassrum. Försök med sådan organisation av lokalerna har pågått både på gymnasiestadiet och inom realskolan, dels i Stockholm och dels i något fall i landsorten. Detta system möjliggör ett effektivare unyttjande av de befintliga lokalerna, en rumsbesparing på 25—30 % i förhållande till antalet klassrum har uppgetts vara möjlig. Ett sådant system ger större elasticitet och bättre möjlighet att tillgodose lokalbehovet under en tillfällig ansvällning. Skolöverstyrelsen håller f. n. på att utreda dessa frågor närmare. Gymnasieorganisationen — som främst kan komma att utnyttja detta system — befinner sig f. n. i snabb expansion och en ännu större ansvällning kan väntas inom kort. Man kan därför räkna med att många nya gymnasier håller på att planeras eller att planering snart

påbörjas. För denna planering är det av mycket stor vikt att resultaten av utredningen inom skolöverstyrelsen snarast läggs fram för beaktande vid de lokala organens arbete. Vi anser det därför önskvärt, att ifrågavarande utredning forceras och föreslår att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om att den skall slutföras under 1956 samt att för denna forceering nödvändiga resurser skall ställas till dess förfogande.

I nuvarande krisläge är det emellertid ej tillräckligt att genom åtgärder av den typ, som ovan föreslagits, förbilliga kostnaderna för de stora permanenta byggnaderna. Ett extra lokaltillskott för toppbelastningsperioden måste åstadkommas, så som det också redan skett på ett flertal orter. En belastning på skolorganisationen som ej kan beräknas förbli permanent bör i viss utsträckning kunna avbalanseras genom tillfälliga lokaler, vilket ur skolorganisatorisk synpunkt ofta är att föredra framför en långt driven duplicering och ambulering.

En form av tillfälliga lokaler är de fabriksstillverkade monteringsfärdiga *klassrumspaviljonger*, som uppfört både vid folkskolor och högre skolor. För folkskolans del utgår enligt kungörelse nr 438/1948 statsbidrag jämväl till byggnader av denna karaktär. Vid åtskilliga högre skolor på olika platser i landet, där man uppfört sådana klassrumspaviljonger, har goda erfarenheter redovisats såväl av rektor som lärare och elever. Kostnaden per klassrum växlar i dessa fall mellan 20 000 och 30 000 kr.

Då det f. n. torde finnas lika många typer av klassrumspaviljonger som det finns tillverkare, vore det önskvärt, att en undersökning gjordes i syfte att få fram 2—3 fullgoda typer och att man sedan utarbetade standardritningar, som finge ligga till grund för de olika fabrikenas produktion. F. n. pågår inom statens nämnd för byggnadsforskning en utredning rörande möjligheten att åstadkomma en klassrumspaviljong för användning under en övergångstid. Denna utredning skulle enligt uppgift varit färdig hösten 1955. Vid tidpunkten för denna motions avlämnande hade den dock icke redovisat sitt resultat, varför vi anser det önskvärt att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställer om att arbetet i denna utredning forceras så att det blir klart senast under innevarande halvår. Det är av vikt, att den byggnadstekniska sidan av denna fråga blir löst med det snaraste.

Flera skäl talar för att dessa klassrumspaviljonger läggs utanför byggnadskvoten. Bl. a. kan anföras, att detta ansetts möjligt i fråga om småstugor och att den fabriksmässiga tillverkningen av paviljongerna inte ställer krav på byggnadsarbetare i egentlig bemärkelse utan i första hand på fabriksarbetare och montörer. Denna möjlighet att få uppföra klassrumspaviljonger utan att behöva belasta byggnadskvoten skulle enligt vår mening öppnas för distrikt, som inte kunnat få tillstånd att i vanlig ordning uppföra permanenta byggnader eller som behöver ytterligare byggnader för att tillgodose ett överskjutande lokalbehov vid tillfällig ansvällning. Sysselsättningsgraden vid ifrågavarande fabriker torde f. n. ej vara högre än att de mer än väl mäktar bära efterfrågan.

Hittills har den särskilda statsbidragsbestämmelse för provisoriska bygg-

nader inom folkskoleväsendet enligt vilken bidrag med 75 % av kostnaden och högst 15 000 kr per klassrum må utgå, utnyttjats i ringa omfattning inom folkskoleväsendet. Om vårt förslag i särskild följdmotion bifalles, att de s. k. klassrumspaviljongerna må uppföras utanför byggnadskvoten torde emellertid en ökad begärlighet uppstå. Räknar man för budgetåret 1956—57 med att 200 klassrum uppförs för folkskolans behov i form av sådana paviljonger kommer detta att få till följd en maximal ökning av anspråken på bidragsanslaget med 3 miljoner kr. Anslagsbehovet för realskolan kan först bedömas sedan Kungl. Maj:ts proposition om realskoleorganisationen avlämnats.

Vi hemställer därför

a) att riksdagen under åttonde huvudtiteln, punkten Folkskolor m. m. Bidrag till vissa byggnadsarbeten måtte anvisa ett med 3 000 000 kr höjt förslagsanslag av 62 800 000 kr; samt

b) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t må uttala att det fortsatta rationaliseringsarbetet för skolbyggnader bedrivs enligt vad här anförts.

B. Lärarutbildningen

Den brist på lärare med avsedd kompetens, som har rått under efterkrigsåren, har vållat skolarbetet betydande avbräck. Improvisationer vidtagna i sista stund före terminens början och nästan oöverkomliga svårigheter i samband med besättande av kortare vikariat har ställt skolledarna inom både folkskola och högre skolor i ytterst besvärande situationer. De krisåtgärder som från statsmakternas sida har vidtagits för att minska bristen har fått vissa inte alltid förutsedda biverkningar. Sålunda har den i och för sig riktiga och nödvändiga åtgärden att bereda folkskollärarkåren vidareutbildningstillfällen i syfte att minska lärarbristen på de högre skolstadierna ställt glesbygdernas och särskilt de övre norrlandslänens folkskolor i ett mycket ogynnsamt konkurrensläge. Täta lärarbyten har även i städerna uppträtt som ett följdfenomen till denna vidareutbildning.

Statsmakternas ansträngningar att åstadkomma balans mellan tillgång och efterfrågan på utbildade lärare måste därför i fortsättningen ske med större planmässighet än hittills. Sedan såväl arbetskraftsutredningen som realskoleutredningen nu slutfört sitt arbete och presterat ett utförligt prognosmaterial för den högre skolans lärarbehov och när inom kort även seminarieutredningen framlägger ett motsvarande material för folkskolans del bör en översiktlig granskning av de samlade behoven i förhållande till nuvarande utbildningsanstalters kapacitet vara möjlig och erforderliga förstärkningar av dessa snabbt åvägbringas. Vi återkommer i det följande till dessa.

Kvar står emellertid olöst yrkeslärarnas utbildningsfråga liksom vissa lärarbehov på enhetsskolans högstadium med sikte på de odeciderade eleverna samt behovet av ett specialpedagogiskt seminarium för hjälp- och särklass-

lärare. På den senare punkten har skolöverstyrelsen i sina petita för nästkommande budgetår påyrkat upprättande av ett sådant seminarium från och med läsåret 1956/57. Vi anser, att det special-pedagogiska seminariet efter ytterligare utredning inom skolöverstyrelsen bör komma till stånd från och med läsåret 1957—58. I fråga om klasslärare på enhetsskolans högsta-dium avsedda att handleda yrkesbestämda och intellektuellt mindre välutrustade elever har överstyrelsen föreslagit anordnande av en kurs i psykologi med pedagogisk tillämpning, avsedd för lärare som vilja kvalificera sig för tjänster i 23:e lönegraden. Dessa kurser i psykologi bör äga rum med början läsåret 1956—57 och kostnaderna täckas av reserverade medel under punkten »Befordringskurser för folkskollärare», i åttonde huvudtiteln.

Av betydligt mera komplicerad karaktär är frågan om behovet av en samlad och välavvägd yrkeslärarutbildning vid ett eller flera seminarier. Sedan den 1955 tillsatta utredningen om yrkesutbildningens centrala ledning i tilläggsdirektiv erhållit uppgiften att utreda frågan om utbildning av lärare för 9 y, torde det kunna förutsättas att dessa sakkunniga tvingas till en allmän bedömning av det samlade yrkeslärarbehovet och dess tillgodoseende. Härvid bör ingående undersökas hur yrkeslärarnas pedagogiska utbildning bör ordnas så att de erhåller för sina uppgifter bästa möjliga utbildning. I avvaktn på att en slutlig lösning av yrkeslärarnas utbildningsfråga kommer till stånd, vill vi framhålla önskvärdheten av att en övningskola inrättas för de lärare som skall handha undervisning inom avdelning för industri och hantverk vid verkstadsskola.

Förskollärarnas utbildningsproblem belyses i en särskild motion av en medlem av vår riksdagsgrupp.

Småskollärarnas utbildningsfråga ligger för närvarande under prövning hos seminarieutredningen. Vi finner det dock angeläget att uttala att den treåriga utbildningen för denna i utbildningshänseende länge missgynnade lärarkategori ej längre får skjutas åt sidan. Vi utgår ifrån att Kungl. Maj:t till 1957 års riksdag framlägger förslag till frågans lösning.

För folkskollärarutbildningen har genom den första lärarhögskolans tillkomst en ny fas inletts. Det är emellertid angeläget att den förbättrade utbildningsmöjlighet, som därmed uppkommit och som även i en vidareutvecklad seminarieorganisation kan göras mera allmän, verkligen utnyttjas till fullo. Vi finner det icke rimligt att förutsätta att den nya mellanskollärareutbildningen utan vidare prövning enbart skulle anses begränsa denna lärarkategori till klasserna 4—6. Vi är övertygade om att den lärarkompetens denna grupp i fortsättningen erhåller i betydande omfattning kan komma till utnyttjande även i klasserna 7—9 framför allt efter vidareutbildning i form av akademiska betygskurser samt i form av de kurser i psykologi med pedagogisk tillämpning vi även tillstyrkt, men även utan särskild vidareutbildning, exempelvis i ämnet matematik i klass 7. Det bör ankomma på den i motionens första kapitel föreslagna utredningen angående den nioåriga skolans framtida organisation att ta ställning till de härmed sammanhängande kompetensfrågorna.

Vi har tidigare varnat mot att lärarkompetensfrågorna göres beroende av de fackliga löneuppgörelserna. I detta sammanhang saknar vi anledning att ta ställning till olika lärarkategoriernas inplacering i lönesystemet. Dock må erinras om att hela frågan om folkskollärarkårens rekrytering och framtida ställning hänger intimt samman med hur berörda grupperns löneplacering slutligen löses.

Vi har i detta sammanhang noterat att ecklesiastikministern i samband med sina förslag till nästa års befordringskurser vid seminarierna förutsätter att några kurser i historia och geografi — två av de ämnen som hittills visat sig ha den största attraktionskraften på de sökande — ej längre skall anordnas. Vi förutsätter att som en följd av detta förslag förhandlingar upptages mellan civildepartementet och lärarorganisationen. Då en betydande reservation emellertid uppkommit på det ifrågavarande anslaget, torde även med anordnande av de av oss föreslagna kurserna i psykologi kurser i återstående ämnen — d. v. s. främst i de naturvetenskapliga kombinationerna — den av Kungl. Maj:t föreslagna summan 400 000 kronor icke vara erforderlig för det maximala kursprogrammet. En reservation vid ingången av budgetåret 1956—57 på 300 000 kronor torde även vid en försiktig beräkning komma att föreligga. Vi föreslår därför att det föreslagna anslaget minskas till 300 000 kronor, varigenom en besparing på 100 000 kronor uppstår.

Dessa medel kan enligt vår uppfattning komma att erfordras för de tillfälliga förstärkningsanordningar vid universiteten som även de syftar till att bereda bl. a. folkskollärares vidareutbildning för tjänster i 23:e lönegraden eller i adjunktsbefattningar. Ett av kanslern väckt förslag om anslag å tilläggsstat för innevarande budgetår med 600 000 för mötande av uppkomna kursbehov har av departementschefen endast tillstyrkts upp till 450 000. Genom anlitan av andra anslag, som stått till kanslerns förfogande, förefaller de mest trängande behoven att ha tillgodosetts. För kommande budgetår föreslår departementschefen på grundval av universitetsutredningens i höstas avgivna, mycket knapphändiga förslag ett anslag på två miljoner för förstärkning av undervisningsresurserna i de filosofiska fakulteternas läroämnen. Det förefaller emellertid som om utredningens förslag knappast beaktat alla de krav, som anmäler sig och som ur lärarförsörjningens synpunkt är ytterligt angelägna. Sålunda har efter avgivandet av universitetsutredningens förslag från Lund anmälts angelägna behov av förstärkning av utbildningskapaciteten i vissa naturvetenskapliga kombinationer. Detta förefaller oss så angeläget att vi med hänsyn härtill liksom till andra möjligheter att genom organisationsförändringar vid universiteten och vid Stockholms Högskola öka kapaciteten just i de naturvetenskapliga institutionerna att vi föreslår en höjning av ifrågavarande anslag till 2 400 000. Dessa medel bör emellertid endast disponeras för kurser och annan undervisning i de ämnen inom de filosofiska fakulteterna som avser utbildning av lärare i skolämnen och ej komma ifråga för anslag till annan undervisning.

Vi hemställer därför

- a) att riksdagen beslutar att av skolöverstyrelsen föreslag-
na kurser i psykologi med pedagogisk tillämpning måtte an-
ordnas läsåret 1956—57 för lärare som vilja kvalificera sig
för tjänster i 23:e lönegraden och att erforderligt antal så-
dana tjänster därefter inrättas på enhetsskolans högstadium;
- b) att riksdagen under punkten 195. Befordringskurser
för folkskollärare med frångående av Kungl. Maj:ts förslag
måtte anvisa ett reservationsanslag av 300 000 kronor; samt
- c) att riksdagen må under punkten 107. Tillfälliga för-
stärkningsanordningar vid universiteten m. m. anvisar ett
reservationsanslag av 2 400 000 kronor.

C. Pedagogiska hjälpmedel

Den pedagogiska försöksverksamheten och planläggningen på längre sikt får inte skymma bort dagens behov av hjälpmedel i undervisningen. På senare tid har de *audiovisuella hjälpmedlen* — radio, film, bildband, bandspelare — fått en alltmera framträdande plats i skolans arbete. Tendensen tycks nu vara, att de i större utsträckning än hittills varit fallet kommer till användning även i de högre skolorna. I detta läge har ett mycket starkt behov av ökad konsulentverksamhet från skolöverstyrelsens sida gjort sig gällande. Det är viktigt, att utvecklingen på detta område befrämjas och en upp-
rustning av överstyrelsens resurser i här berörda avseende är nödvändig.

I detta sammanhang bör också påpekas det allt starkare behov av en bandinspelningscentral, som gjort sig gällande här i landet. Både i USA och Västtyskland finns sådana organiserade. De betjänar skolorna med kopior av olika slag bandinspelningar (hörspel, föredrag, språk- och musikundervisningsprogram). En central produktion och distribution av bandinspelade program för skolorna har krävts av olika organisationer och institutioner i vårt land. Riksföreningen för lärarna i moderna språk antog en resolution i detta ämne vid sitt årsmöte i januari 1955. Läroverkslärarnas riksförbunds pedagogiska nämnd har gjort framställan till skolöverstyrelsen och detsamma har också gjorts av Fonetiska övningslaboratoriet vid Stockholms högskola. På grundval av dessa framställningar har överstyrelsen vänt sig till Radiotjänst med begäran om medverkan vid upprättandet av en skolbandscentral.

Det är i första hand två alternativ som är tänkbara för lösning av denna fråga. För det första kan man tänka sig en centraldistribution av bandinspelade radioprogram och för det andra en central distribution av bandinspelningar intalade i egen studio eller annorstädes. I det första fallet ligger det närmast till hands att Radiotjänst åtar sig denna sak och att dess skolradioavdelning samorganiseras med en skolbandscentral för produktion av moderbandinspelningar samt distribution av kopior av desamma. Skolra-

dion skulle genom denna uppläggning kunna komplettera och ge något som ligger utanför det ordinarie undervisningsprogrammet, medan skolbandscentralen skulle producera material som direkt ansluter till den föreskrivna kursen. I det andra fallet bleve det frågan om ett samarbete mellan skolöverstyrelsen och enskilda firmor. Skolöverstyrelsen skulle liksom i fråga om läroböcker och annan undervisningsmateriel bli den konsultativa instansen och sprida kännedom om de producerade programmen. De enskilda firmorna skulle själva stå för inspelningen och kopieringen. Detta innebär realiserande av tanken på särskild, från radion fristående produktion. Om inget av dessa två alternativ går att genomföra kan en god lösning åstadkommas genom att på privata initiativ ett slags motsvarighet till skolbandscentral kommer till stånd. I fråga om de visuella hjälpmedlen sker ju både produktion och distribution nästan uteslutande genom den privata företagsamhetens försorg. Över huvud taget, även om en skolbandscentral upprättas enligt något av ovanstående två alternativ, bör eventuella kommersiella initiativ ingalunda motarbetas. Fri konkurrens blir här som överallt en garanti för god service och kvalitet. Den fria företagsamheten har för övrigt redan tagit ett initiativ i fråga om produktion och distribution av bandinspelningar.

Vi hemställer

att riksdagen beslutar att skolöverstyrelsens filmkonsulent beredes heltidstjänst och att förslagsanslaget för Skolöverstyrelsen: Avlöningar under åttonde huvudtiteln uppräknas med 18 000: — utöver vad vi under I d) i denna motion yrkat, d. v. s. inalles 4 329 000: —.

D. Skolsociala frågor

På detta område är den mest angelägna uppgiften att tillgodose behovet av fackutbildade skolpsykologer. Genom psykologutredningens betänkande och förslag har en god grund lagts. Särskilt vill vi understryka utredningens krav på att skolpsykologerna skall ha undervisningserfarenhet och att därför lärarexamen skall fordras för erhållande av skolpsykologkompetens.

Behovet av kuratorer har också gjort sig gällande inom skolan och på ett antal platser har genom statliga eller kommunala anslag möjliggjorts anställande av kuratorer på hel- eller deltid. Vi anser, att det vore värdefullt, om Kungl. Maj:t i samband med framläggandet av åttonde huvudtiteln vid 1957 års riksdag måtte lämnas en översiktlig redogörelse av hittills vunna resultat av kuratorsverksamheten.

Vi finner det också rimligt att skolöverstyrelsen tar initiativ till inrättande vid en eller flera skolor av s. k. kuratorskollegier, bestående av lärare vid skolan, som har intresse och fallenhet för uppgifter av denna karaktär. Genom allt dessa i viss utsträckning befrias från undervisningen kan de frigöras för detta arbete.

Vi hemställer

att riksdagen må i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla

a) om förslag till 1957 års riksdag om successivt inrättande av skolpsykologbefattningar, samt

b) att Kungl. Maj:t vid framläggandet av åttonde huvudtiteln vid 1957 års riksdag lämnar en översiktlig framställning av hittills vunna erfarenheter av kuratorsverksamheten vid de högre skolorna.

IV. UNIVERSITET OCH HÖGSKOLOR

Antalet studenter vid högskolor och universitet är i Sverige i dag ca 20 000. Om tio år kommer denna siffra enligt gjorda beräkningar att ha vuxit till 35 000 å 40 000. Under den närmaste tioårsperioden kommer dessa läroanstalters administration att ställas på mycket hårda prov så mycket mer som redan nu betydande eftersläpningar i förhållande till de faktiska behoven av lokaler och tjänster föreligger. Läroanstalternas organisation är också uppbyggd under förhållanden som i mångt var olika våra dagars.

I motion nr I: 285 och II: 325 vid 1955 års riksdag restes från vår sida ett bestämt krav på en snabb översyn av den högre utbildningen i syfte att öka universitetens och högskolornas kapacitet med hänsyn till bristen på akademiskt utbildad arbetskraft. Den utredning, som Kungl. Maj:t tillsatte medan motionerna låg under behandling i riksdagen, har getts direktiv som i stort svarar mot de önskemål som vi framställde. I det följande anför vi ytterligare synpunkter på utredningens arbete.

Den takt varmed universitetsutredningen framlagt sina första förslag tyder på att kommittén bedriver sitt arbete med stor skyndsamhet. Det är emellertid utomordentligt viktigt, att de förslag, som i fortsättningen framkommer från kommittén, ägnas en snabb, målmedveten och positiv prövning av regering och riksdag, så att icke en upprepning sker av misstagen från 1940-talet, då på den s. k. universitetsberedningens förslag en upprustning igångsattes som sedermera avstannade. Sålunda föreligger alltfjämt flera av 1947 års riksdags på Kungl. Maj:ts förslag fattade principbeslut oinfriade. Det gäller bl. a. fyra nya professurer inom de filosofiska fakulteterna vid de två statsuniversiteten i Uppsala och Lund. Beträffande några av dessa tjänster anförde Kungl. Maj:t i prop. 172: 1947 följande vari riksdagen genom godtagande av statsutskottets utlåtande 247: 1947 instämde:

På grund av önskvärdheten av att tillgången på kompetenta sökande till dessa professurer säkerställs, anser jag, att de icke böra inrättas omedelbart men att principbeslut nu fattas om deras upprättande vid tidpunkt som framdeles bestämmes.

Under de nio år, som gått sedan dess, har tillgången på kompetenta sökande i dessa ämnen mer än väl säkerställts. Riksdagen bör därför infria sitt 1947 fattade beslut. Det kan anmärkas att så redan skett beträffande ett motsvarande beslut inom de naturvetenskapliga fakulteterna, där prin-

cipbeslutet fattades 1946. Vi föreslår att universitetsutredningen beredes tillfälle att yttra sig huruvida ett omedelbart verkställande av de 1947 fattade besluten på resterande punkter står i överensstämmelse med de organisationsförslag i övrigt, som utredningen kommer att framlägga. Utredningen bör på denna punkt bedriva sin granskning med sådan skyndsamhet att ifrågavarande tjänster kan tillsättas från och med budgetåret 1957/58.

I samband härmed bör också övervägas huruvida icke sådana tjänster, som enligt universitetsberedningens förslag skulle utgöra professorer, men på förslag av Kungl. Maj:t tills vidare inrättades som lägre tjänster — exempelvis såsom preceptorat — nu ändras till de avsedda högre tjänsterna.

Stockholms högskola och Göteborgs dåvarande högskola berördes icke av besluten vid 1946 och 1947 års riksdagar.

Beträffande den senare har i samband med universitetsbildningen en samlad prövning av dess utvidgningsbehov och -möjligheter skett. I fråga om Stockholms högskola begärde 1952 års riksdag en långsiktig plan för högskolans upprustning. Då Kungl. Maj:t vid 1954 års riksdag icke framlade någon sådan, trots att den hade utarbetats av universitetskanslern, beslöt 1954 års riksdag med anledning av de likalydande I: 474 av hr Mogård m. fl. och II: 617 av hr Helén m. fl. att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om en översyn rörande högskolans nuvarande resurser, utbyggnadens lämpliga utformning, behovens angelägenhetsgrad, åtgärdernas fördelning på olika budgetår m. m. Denna översyn har nu med undantag för lokalfrågorna avslutats men vid så sen tidpunkt att förslag om högskolan ej kunnat infogas i åttonde huvudtiteln i statsverkspropositionen. Vi kommer därför att framlägga eventuellt erforderliga förslag i samband med den särskilda propositionen om Stockholms högskola. Redan nu vill vi emellertid framhålla att riksdagens önskemål att Stockholms högskola i tillämpliga delar genom den begärda översynen skulle bringas i paritet med statsuniversiteten i Uppsala och Lund ej helt synes ha tillgodosetts ens i utredningsmannens förslag.

Åt universitetsutredningen har uppdragits att utreda behovet av en avlastning av våra nuvarande läroanstalter genom upprättandet av nya högskolor och universitet, varvid frågan om ett eventuellt universitet eller en högskola i Norrland skall beaktas. Följande synpunkter som i skrivelse till vår riksdagsgrupp anförts av Folkpartiets ungdomsförbund synes oss därvid böra beaktas.

»Ungdomsförbundet vill betona, att rekryteringen till akademiska studier givetvis påverkas av utbildningsanstalternas belägenhet. 1950 var 16 % av landets 10—20-åringar bosatta i Norrland, 12 % av rikets gymnasister gick 1953 i norrländska gymnasier medan endast 9 % av dem som höstterminen 1954 inskrevs vid landets universitet och högskolor hade tagit studentexamen vid läroverk i de fyra nordligaste länen. Detta måste till stor del vara en effekt av att Norrland saknar högre utbildningsanstalter. En undersökning av de skriftliga proven i studentexamen 1954 visar att genomsnittsbetygen för Norrland i de flesta ämnen ligger högre än det övriga landets. Detta ger fullgod anledning att anta att studentmaterialet i Norrland ej utnyttjas på samma sätt

som i övriga Sverige. Den väsentligaste orsaken torde vara, att ju längre de akademiska utbildningsorterna befinner sig från hemorten desto större incitament erfordras för att man skall bege sig dit. Slutsatsen är ofrånkomlig, så länge Norrland saknar högre utbildningsanstalter innebär detta förhållande ett icke rationellt utnyttjande av landets begåvningsmässiga förutsättningar för akademiska studier. Denna slutsats bestyrkes även av det förhållandet att tandläkarhögskolans inrättande i Malmö medfört en såväl absolut som relativ ökning av studerande vid tandläkarhögskola med anknytning till syd-Sverige genom födelseort, hemort eller studentexamensort.»

Härtill bör endast fogas kravet att universitetsutredningen i sina bedömanden av frågan om ett norrlandsuniversitet innesluter uppgörandet av en plan för tillgodoseendet av akademikerbehovet vid de norrländska skolorna.

Åt universitetsutredningen har även uppdragits att överväga »huru stora våra universitet och högskolor bör tillåtas bli». Det är mycket värdefullt att dessa överväganden sker — inte minst av det skälet att det från företrädare för de nu existerande läroanstalterna ofta har anförts som främsta skäl mot en universitetsbildning i Norrland, att statsmakterna i första hand måste se till att varje lärosäte i sig är fullständigt, innan nya universitet upprättas. Vi tror icke att det är rationellt i ett land med så liten befolkning som vår och med tanke på den riksgiltighet, som nu gäller för tentamina, att utgå ifrån att varje universitet innehåller företrädare för varje ämne som är aktuellt för universitetsstudier. Snarare bör universitetsutredningen inrikta sina ansträngningar i den riktningen att inom ämnen och grupper av ämnen, där tillströmningen av studerande är kvantitativt obetydlig, en koncentration till någon av läroanstalterna sker.

Från dessa utgångspunkter är det rimligt att frågan om ett norrlandsuniversitet löses med utgångspunkt från de föranstaltningar som nu vidtagits beträffande läkar- och tandläkarutbildningen. Åtgärder i syfte att lösa den norrländska lärarbristen i ämnesläartjänster bör sålunda icke a priori innebära krav på att en hel filosofisk fakultet upprättas. Tillkomsten av nya undervisningsenheter bör där liksom i landet i övrigt i första hand bedömas med hänsyn till samhällets faktiska behov av akademiskt utbildad lärarkraft. Givet är dock att övre Norrlands geografiska struktur och speciella befolkningsituation i andra hand måste beaktas.

Vad beträffar högskolan i Stockholm gäller också särskilda betingelser. Den påtagliga tendensen till tidigare äktenskapsbildning bland studenterna och deras önskemål att förena utbildning med förvärvsarbete leder en växande ström av studerande till huvudstaden. Inom den tredjedel av de studerande, som nu är inskrivna vid högskolan, är andelen förvärvsarbetsande mycket stor. Denna utveckling kan icke ens med utvidgad låne- och stipendieverksamhet från statens sida brytas och vi finner det heller icke rimligt att statsmakterna redan nu skulle sätta en gräns för Stockholms högskolas tillväxt. Däremot bör givetvis tillses att rimliga relationer råder mellan den takt, i vilken lokal- och lärartillgången förbättras och studentantalet ökar.

Med hänvisning till vad ovan i detta avsnitt anförts hemställer vi,

dels a) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anholder om förslag till inrättande från och med läsåret 1957—58 av de tjänster inom filosofiska fakulteterna vid universiteten i Uppsala och Lund, varom 1947 års riksdag fattade principbeslut men som ännu ej inrättats,

dels b) om förslag belysande frågan om ett universitet i Norrland och syftande till att minska bristen på akademiskt utbildade lärare i norrländska skolor.

A. Forskning

Det har på senare år med övertygande kraft visats att takten i våra materiella framsteg är beroende av naturvetenskaplig och teknisk primärforskning samt i vad mån dessa resultat kan utnyttjas i produktion genom målforskning och praktiskt utnyttjande av de vunna resultaten.

Samtidigt har i den allmänna debatten betonats, att det för alla uppenbara värdet av dessa grenar av forskningen inte får förleda statsmakterna att försumma de mera humanistiskt och socialt betonade forskningsdisciplinerna. Önskemålen om en vidgad och fördjupad kännedom om människans villkor och samhällslivets förvandling leder till ett vidmakthållande och på många punkter en intensifiering av den icke-materiella forskningen.

Genom 1946 och 1947 års riksdagsbeslut och särskilt genom tillkomsten av de anslagsbeviljande forskningsråden har en god grund lagts för den fortsatta tillväxten av forskningsinstitutioner och enskilda forskarinsatser. Vi vill i det sammanhanget understryka att det av psykologutredningen framlagda förslaget att ett pedagogiskt-psykologiskt forskningsråd givetvis utgör den ofrånkomliga konsekvensen av de yrkanden vi i denna motions första kapitel rest beträffande en förbättrad skolforskning. Vi förväntar att Kungl. Maj:t lämnar förslag härom i samband med ställningstagandet till psykologutredningens övriga förslag.

Samtidigt vill vi understryka vikten av att de olika forskningsråden i sin verksamhet aktivt stöder tendenserna till större samarbete mellan olika forskare och att den isolationistiska traditionen bland vetenskapsmännen — framkommen genom varje enskild forskares naturliga strävan att meriter sig för någon av de fåtaliga tjänster som står till buds — i görligaste mån förvandlas i en målmedveten strävan att samarbeta med andra forskare, ej minst över ämnesgränserna.

Under åttonde huvudtiteln i årets statsverksproposition har framlagts ett förslag till inrättande av en basorganisation för forskningen vid de tekniska högskolorna. Med förverkligandet av en sådan organisation har ett viktigt steg tagits mot ett bättre utnyttjande av forskningskapaciteten vid dessa institutioner. En ökning av intagningskapaciteten vid tekniska högskolan i Stockholm föreslås i särskild motion av medlemmar av vår riksdagsgrupp.

Över huvud taget måste eftersträvas att de främsta forskartalangerna ge-

nom inrättande av assistenttjänster och biträdande lärarbefattningar även efter tillträddandet av en professur kan ägna en betydande del av sin arbetstid åt forskning. Alltför ofta inträffar att levande forskarbanor bryts av den knapphet på hjälpmedel och biträdande personal som länge kännetecknat våra vetenskapliga forskningsinstitutioner. Rena forskartjänster bör också i högre grad än hittills tillskapas. Detta gäller ej minst vid fackhögskolorna.

Bristen på institutionslokaler hindrar f. n. på många håll forskningens effektiva bedrivande. Det är för universitetsutredningen en angelägen uppgift att skapa gehör hos statsmakterna för en snabb upprustning av de bristfälliga institutionslokalerna. Även här måste de olika fackhögskolornas krav uppmärksammas i lika grad som statsuniversitetens.

Då vi utgår ifrån att universitetsutredningen enligt sina direktiv kommer att framlägga förslag till en sådan mera rationell organisation vid universitet och högskolor avstår vi detta år från att inom dess arbetsområde framlägga detaljerade förslag. Däremot anser vi oss oförhindrade att kräva den av universitetskanslern varmt förordade förstärkningen av docentinstitutionen vid de medicinska fakulteterna och karolinska mediko-kirurgiska institutet. Dessa tjänster bör i första hand komma forskningen till godo, endast i andra hand den akademiska undervisningen. Kanslerns förslag innebär att vid Uppsala universitet inrättas två nya docenttjänster mot av Kungl. Maj:t godtagen en, vid Lunds universitet likaledes två i stället för en, vid Göteborgs universitet tre i stället för två och vid karolinska mediko-kirurgiska institutet två i stället för en. Vi upptar kanslerns förslag som vårt och framställer det formella yrkandet i följdmotion. I samma följdmotion upptar vi även medicinska forskningsrådets krav på fem nya docenttjänster för klinisk forskning mot av Kungl. Maj:t tillstyrkta två tjänster.

Vi anser det vidare ofrånkomligt att en särskild utredningsman tillkallas som i nära samarbete med universitetsutredningen belyser frågorna hur den fortsatta upprustningen av den naturvetenskapliga och tekniska forskningen kan samordnas med motsvarande forskning i de övriga nordiska länderna. Nordiska kulturkommissionen har genom samordning av den marinbiologiska forskningen i Norden därvid visat på möjligheterna av ett samarbete över gränserna. I ett remissyttrande över ett förslag till inrättande av ett svenskt näringsforskningsinstitut har vidare Kooperativa förbundet yrkat på att de svenska statsmakterna snarast möjligt ville ta kontakt med statsmakterna i de övriga nordiska länderna för en undersökning av möjligheterna att upprätta ett gemensamt nordiskt näringsforskningsinstitut. Vi finner detta uppslag beaktansvärt men vill framhålla att det givetvis bör vidgas att omfatta de skilda forskningsbehov som är särskilt värda statsmakternas uppmärksamhet.

Vi hemställer därför

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte uttala att en särskild utredningsman bör tillsättas som i nära samråd med 1955 års universitetsutredning undersöker på vilka punkter internordisk samverkan kan ske inom den naturvetenskapliga och tekniska forskningen;

B. Undervisning

Den akademiska undervisningens organisationsproblem övervägs f. n. av universitetsutredningen i syfte att pröva nya möjligheter att erhålla en rationell studieordning samt motverka tendenserna till hög studieavbrottsfrekvens och förlängda studietider.

Det är angeläget att utredningen finner en sådan organisationsform av den akademiska undervisningen att ämnesprofessorerna i största möjliga utsträckning befrias från elementärundervisningen och att denna övertages av lärare med licentiat- och docentkompetens. Avskräckande exempel kan även från åren efter 1947 års beslut anföras, där en enda ämnesprofessor med mycket stort studentantal tvingats handleda de studerande så gott som utan hjälp av biträdande lärare. Denna misshushållning med de mest kvalificerade lärarbefattningarnas innehavare måste upphöra — som kunnat noteras ej minst vid fackhögskolorna — måste upphöra.

De pedagogiska formerna för den akademiska undervisningen har efterhand reformerats. Alltjämt bedrivs dock en onormalt stor del av utbildningen av blivande lärare på magisternivå som föreläsningar utan möjlighet för de studerande att genom frågor eller diskussion aktivt tillgodogöra sig universitetslärarnas erfarenhet. Även sedan lärarutbildningen genom de praktiska lärarkursernas utbyggnad och den första lärarhögskolans tillkomst fått en mera ändamålsenlig avslutning bör likväl magisterstudierna mer än hittills inriktas på de blivande lärarnas pedagogiska skolning. Det förefaller därvid som om de erfarenheter som framkommit i samband med folkskollärarnas vidareutbildning vid seminarier och universitet, skulle utgöra en grund för fortsatt verksamhet. Sålunda har t. ex. de ettbetygskurser i nordiska språk och litteraturhistoria, som innevarande läsår anordnats vid Stockholms Högskola för blivande ämneslärare i modersmålet, fått en form som i mycket avviker från den traditionella undervisningen i dessa ämnen. Ett intimt samarbete mellan lärarkårerna i närbesläktade ämnen har härvid liksom på flera andra håll framtingats och uteslutande varit av godo. Vi vill också fästa uppmärksamheten på att studiet av vuxenpedagogikens problem inom folkundervisningen på sistone gjorts till föremål för vetenskapligt studium även i vårt land och att resultaten därifrån bör övervägas inom de akademiska undervisningsnämnderna.

De särskilda behoven av pedagogisk utbildning för dem som avser att själva vinna tjänst som universitetslärare på docent- och professorsnivåerna borde enligt vår mening ha uppmärksamrats i direktiven för universitetsutredningen. Medan samhället kräver pedagogisk specialutbildning för alla lägre lärarkategorier kan ordinarie universitetslärarbefattningar alltjämt vinnas utan praktisk lärarerfarenhet. Det vore givetvis felaktigt att från professurer och docentbefattningar utestänga sådana eminenta begåvningar som till äventyrs icke besitter pedagogisk lämplighet. Deras vetenskapliga kapacitet bör emellertid tillföras universiteten genom inrättande av rena forskarbefattningar, vilket vi ur andra synpunkter betonat i närmast föregående avsnitt av detta kapitel.

För vinnande av ordinarie docentur, laboratur, preceptor och professor, förenad med undervisningsskyldighet, bör fordras att sökande genomgått en termins praktisk lärarkurs vid lärarhögskolan. Huruvida denna lämpligen skall inarbetas i studiegången mellan licentiatexamen och doktorsgradens vinnande eller komma efter nämnda tidpunkt förefaller oss vara en öppen fråga. Likaså torde det böra ytterligare övervägas huruvida betyg från sådan lärokurs skall avges och om det i så fall skall utgöra merit för sökande till ordinarie universitetslärartjänst. Denna praktiska lärarkurs bör utöver syftet att bibringa blivande universitetslärare grundläggande kunskap i pedagogisk psykologi samt i vuxenpedagogik även kunna fungera som ett forum för försök med nya former av akademisk undervisning. Om de i kursen deltagande licentiaterna eller doktorerna under erfarna handledares överinseende får leda seminarieövningar och laborationer med övningsgrupper bestående av studenter från universitet och högskolor bör småningom en betydande erfarenhetsfond skapas som kan komma den akademiska undervisningen till godo över hela linjen. Vi föreslår alltså att formerna för denna praktiska universitetslärarkurs utredes av universitetsutredningen i nära samråd med kanslersämbetet och lärarhögskolans ledning.

Vi hemställer därför,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om sådant tillägg i direktiven för de år 1955 utsedda universitets-sakkunniga att formerna för en praktisk-pedagogisk utbildning av blivande universitetslärare ägnas särskild prövning.

C. Vetenskapliga bibliotek m. m.

För den akademiska undervisningen är välförsedda vetenskapliga bibliotek ett förstahandsvillkor. Det är emellertid icke tillräckligt med allsidigt sammansatta boksamlingar. De vetenskapliga biblioteken måste för att deras förråd av tryck verkligen skall kunna tjäna vetenskapen ha en sådan utrustning och personaltillgång att de besökande kan ges fullgod service. Icke minst de vetenskapliga specialbiblioteken i vårt land har i detta avseende varit starkt eftersatta. Många av dem håller endast öppet under kontorstid med hänsyn till den knapphet varmed deras personalanslag tillmätts.

Viktiga byggnadsfrågor har länge förhalats. Vi erinrar i detta sammanhang om byggnadsbehovet vid Chalmers tekniska högskola och Musikhögskolan. Även andra vetenskapliga serviceinstitutioner som arkiv och museer har av samma anledning hindrats i sin utveckling och sina möjligheter att betjäna den vetenskapliga forskningen. Det torde icke vara rimligt att möta sextio-talets väntade ansvällning av universitetsväsendet och därmed dess servicebehov inom bibliotek, arkiv och museer utan att en betydande upprustning sker. Vi utgår emellertid från att universitetsutredningen har sin uppmärksamhet fäst vid dessa byggnadsbehov, oaktat inget direkt utsäges därom i dess direktiv.

De bibliotekstekniska problemen torde emellertid böra lösas i annan ord-

ning. Utöver ett vidgat samarbete med folkbiblioteken anmäler sig en rad kostnadskrävande önskemål beträffande de vetenskapliga bibliotekens utrustning, personalutbildning och rationella utnyttjande i övrigt. Beträffande det bibliografiska samarbetet mellan institutionerna hänvisar vi till motioner i första kammaren av herr Axel Andersson och i andra kammaren av fröken Vinge. I motioner till 1951 (II: 57) och 1952 (II: 245) års riksdagar har fröken Vinge belyst nödvändigheten av att inrätta ett chefsråd för de vetenskapliga biblioteken samt en flerårsplan för deras upprustning. En bättre hushållning med de tillgängliga resurserna skulle härvidlag kunna åstadkommas. Genom den nuvarande riksbibliotekariens försorg har visserligen flera viktiga rationaliseringsanordningar kunnat genomföras, men den samlade översynen saknas alltjämt. Redan universitetsberedningen föreslog på sin tid detta chefsråd. Vi anser därför frågan tillräckligt utredd för att Kungl. Maj:t skall kunna förelägga riksdagen ett förslag om inrättandet av ett sådant chefsråd, som sedan i sin tur bör ges uppdraget att sammanställa den önskade långsiktplanen.

Vi hemställer därför,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om förslag till 1957 års riksdag angående inrättandet av ett chefsråd vid de vetenskapliga biblioteken.

D. Studenternas medinflytande

Studenterna vid våra universitet har sedan några år tillbaka representation i de s. k. undervisningsnämnderna. På detta sätt har man velat tillförsäkra dem en viss grad av medinflytande över universitetens behandling av undervisningsfrågor. Detta medinflytande har emellertid blivit ganska begränsat, då det av praktiska skäl inte går att låta verksamheten inom dessa nämnder svälla ut hur mycket som helst. I första hand har det blivit schemaläggning och fastställande av studieplaner, som dryftats i detta sammanhang. Undervisningens planläggande i övriga betydelsefulla avseenden har studenterna därför inte haft möjlighet att påverka, då den försiggått vid fakultets- och sektionssammanträden. Denna begränsning av studenternas reella medinflytande har påtalats av Sveriges Förenade Studentkårer i en skrivelse till Kungl. Maj:t den 14 juni 1955, där man framställt önskemål om studentrepresentation i fakulteter och sektioner. Det kan också ha sitt intresse att i detta sammanhang konstatera att vissa försök i denna riktning gjorts vid en fackhögskola nämligen Tekniska högskolan i Stockholm, där studenterna har inbjudits att delta i avdelningskollegiet. I många andra länder har man också ägnat denna fråga stor uppmärksamhet och kommit fram till goda lösningar.

Vi är väl medvetna om att meningarna, hur problemet bör lösas vid våra universitet och högskolor, är delade. Vi anser dock att studentkårernas representationsrätt i undervisningsnämnderna logiskt leder till kravet på att de även skall äga sådan i fakulteter och sektioner vid behandling av sådana

ärenden som tidigare behandlats i undervisningsnämnd. Detta var också 1945 års universitetsberednings uppfattning. Med tillämpande av ett sådant system vinnes också erfarenhet för bedömningen av det större krav som studentkårerna rest.

Vi hemställer därför

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om sådan ändring i universitetsstatuterna att respektive studentkår tillförsäkras representationsrätt vid behandlingen av sådana ärenden inom fakultet och sektion, som tidigare varit föremål för behandling inom motsvarande undervisningsnämnd.

E. Studentsociala åtgärder

Vi har tidigare i denna motion hävdad att olika begåvnings typer skall få en för var och en avpassad utbildning oavsett ekonomiska och geografiska förutsättningar. Denna principiella inställning till de ungas rätt att förverkliga sina anlag kan inte göra halt utanför universitetens och högskolornas portar. Även ur samhällsekonomisk synpunkt måste det synas riktigt att tillvarata de begåvningar som lämpar sig för akademisk utbildning. Inte minst den nuvarande bristen på arbetskraft av detta slag accentuerar ett sådant krav. Utvecklingen hittills har emellertid inte gått i den riktning, som de allmänt omfattade principerna skulle tyckas anvisa. Bl. a. illustreras detta av socialgruppssammansättningen av studentkårerna vid våra universitet och högskolor. Även om man inte anser att exakt proportionalitet mellan socialgruppssammansättningen vid studentkårerna och i samhället är en garanti för att alla begåvningar tillvaratas, måste dock nuvarande relationer i detta hänseende sägas vara uttryck för att landets begåvningsresurser icke rationellt utnyttjas. De senaste decennierna har denna tendens accentuerats. 1931 kom sålunda 11,5 % av de studerande vid universitet och högskolor från socialgrupp III. 1951 kom endast 9,4 % från dessa befolkningsskikt. Som jämförelse kan nämnas att socialgrupp III f. n. utgör över hälften av landets befolkning.

De samhällseliga insatserna på detta område har vid en jämförelse med internationella förhållanden hittills varit relativt blygsamma. Enligt en utredning från 1953 var sålunda utgiften för stipendier till högre undervisning i England — i schweizerfranc räknat — 2,06 per invånare, i Frankrike 0,72 och i Sverige 0,09.

Det finns många vägar att nå detta mål. Vilka vägar som helst kan dock icke anträdas. Hänsyn måste tas till de studerandes frihet både vid valet av studieväg, under själva studierna och vid valet av yrke. Sådana åtgärder får inte vidtas från samhällets sida, som inskränker denna frihet. Samhällseliga åtgärder på detta område skall vidare syfta till att ge studiebegåvningar ur olika befolkningsgrupper samma chans genom att eliminera olikheter i de ekonomiska förutsättningarna för sådana som lämpar sig för denna form

av utbildning. Ekonomisk hjälp under studietiden skall därför i första hand lämnas till studiebegävningar som är handikappade i ekonomiskt avseende. Mot bakgrunden av en sådan principiell inställning till valet av samhälliga åtgärder på detta område avvisar vi det socialdemokratiska studentförbundets krav på studielön, dvs. en generell utbetalning av statsmedel till studerande vid universitet och högskolor oavsett studielämplighet och ekonomiska förutsättningar. En sådan skulle f. ö. öka statsverkets utgifter med hundratalet miljoner kronor per år och säkerligen inte gagna sitt syfte. Det kan inte heller ligga i individens intresse att få sin frihet beskuren genom den kontroll som i så fall bleve nödvändig från samhällets sida. Det kan också finnas en risk för att staten på denna väg ingriper dirigerande, när det gäller studievägsvalet med hänsyn till tillfälliga fluktuationer på arbetsmarknaden.

Vägarna måste i stället vara följande: en vidgad natura- och forskningsstipendiering under studietiden, så att ekonomiskt handikappade ungdomar med studiebegävning inte avskräckt från akademisk utbildning, liberalare villkor än f. n. i fråga om kreditgaranti för studielån, slopande av de kvarvarande obligatoriska elevavgifterna vid universitet och högskolor, skattefrihet för amorteringar på studieskulder och för studieunderstöd. På ett annat plan av de akademiska studierna kommer frågan om vidgade forskarstipendier in i bilden. Vi utgår ifrån att universitetsutredningen framlägger förslag härom.

Den viktigaste åtgärden för att eliminera de orättvisor som består i olikheter i de ekonomiska förutsättningarna för studiebegävningar ur olika befolkningsgrupper är kraftig utvidgning av naturastipendieringen. Genom riksdagens principbeslut 1950 uttalades anslutning till student-sociala utredningens målsättning att ungefär var fjärde student borde stipendieras.

Professor C. E. Quensel har gjort en undersökning av föräldrarnas bidragsförmåga. Enligt denna skulle 33 % av studenterna vara tvungna att helt finansiera sina studier på annat sätt än genom bidrag från föräldrar eller genom utnyttjande av egna tillgångar och följaktligen vara i särskilt behov av stipendiestöd. Efter reduktion med 20 % för sådana stipendiebehövande som icke kan beräknas kunna styrka tillfredsställande studielämplighet kan antalet erforderliga stipendier beräknas till 26 % av de nyinskrivna i varje årgång av de nyinskrivna vid universitet och högskolor.

Vi anser att denna målsättning — stipendiering av en fjärdedel av de nyinskrivna studenterna — som tidigare fastslagits av såväl student-sociala utredningen som statsmakterna och som ytterligare understrukits av professor Quensels ovan refererade beräkningar, nu bör förverkligas. Den bör också läggas till grund för anslagsberäkningen för naturastipendier under budgetåret 1956/57.

En beräkning för budgetåret 1956/57 med denna målsättning som utgångspunkt ger vid handen att sammanlagda antalet naturastipendier bör uppgå till 2 769 och anslagsbehovet till 6 479 000 kronor.

Möjligheten att finansiera högre studier genom studielån med statlig kre-

ditgaranti har en viktig uppgift att fylla när det gäller de ungdomsgrupper, som utestängs från stipendieringen. Även vid kraftigt utvidgad stipendiering kommer det att kvarstå ett betydande behov att täcka genom åtgärder av detta slag. Principiellt är det riktigt, att även denna form av studiehjälp begränsas till dem som visat en viss studielämplighet. Frågan är bara var den betygmässiga gränsen för behörighet till denna kreditgaranti skall gå. F. n. gäller att studentbetygets genomsnittsvärde skall vara »minst» Ba+. Studentsociala utredningen ansåg på sin tid att man borde ge även dem som låg strax under Ba i genomsnittsbetyg denna kreditgaranti. Nuvarande betygsgräns är orättvis, så länge man icke objektivt kan påvisa, att en skillnad beträffande studielämpligheten verkligen föreligger mellan Ba- och Ba+-studenter. En undersökning har gjorts av de studenter som påbörjade sina studier vid Uppsala universitet hösten 1951. Medelbetygen i studentexamen var under Ba+ för icke mindre än 45 % av de nyinskrivna. Dock hade hela 30 % medelbetyg, som låg över Ba men under Ba+. Det har väl knappast varit statsmakternas mening att helt utestänga närmare hälften av alla nyinskrivna studenter från denna form av studentsocialt stöd. Uppsalaundersökningen visar vidare, att det stora skiktet av studenter med Ba till Ba+ bedrivit sina akademiska studier med ungefär lika stor framgång som kamraterna med studentbetyg mellan Ba+ och AB. Erfarenheten visar också att dessa förra studenter har en tillfredsställande studietakt.

Studentsociala utredningen föreslog avskaffande av alla obligatoriska elevavgifter såsom termins-, inskrivnings- och examensavgifter vid landets högskolor. Dessa avgifter utgjorde enligt utredningen ett ekonomiskt hinder som påverkade ungdomens yrkesval och bidrog till att skapa den skeva socialgruppsfördelningen vid rekryteringen till högre studier.

I en skrivelse till Kungl. Maj:t av den 4 oktober 1955 framhåller Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) att vissa steg har tagits i av utredningen föreslagna riktning. För att klarlägga den aktuella situationen har SFS företagit en undersökning av de ännu kvarstående, obligatoriska avgifterna vid landets högskolor. Denna undersökning omfattar endast sådana avgifter, som berör huvudparten av de studerande vid respektive läroanstalt och omfattar därför icke alla de kursavgifter, som i vissa fall utgår. Enligt undersökningen uppgick de högre läroanstalternas intäkter av elevavgifter budgetåret 1954/55 till 426 800 kronor. SFS har i sin skrivelse lämnat en fullständig redogörelse för i vilken utsträckning de olika slagen av avgifter uttas liksom för tidigare behandling av denna fråga i riksdagen. Vi hänvisar därför till SFS-skrivelsen i dessa avseenden. SFS' framställning utmynnar i en hemställan om att alla de ännu utgående obligatoriska avgifterna vid universitet och högskolor skall avskaffas. Kungl. Maj:t har i statsverkspropositionen i viss grad tillmötesgått denna begäran i vad avser elevavgiften vid flera fackhögskolor. Tiden torde dock nu vara inne att realisera även denna student-sociala målsättning fullt ut. Vi framställer av tekniska skäl kostnadsförslagen i samband med elevavgifternas avskaffande i särskilda följdmotioner. Därvid förutsätter vi att i den mån ett inkomstbortfall sker, som ej

framgår av riksstaten, vederbörande läroanstalt senare inkommer med begäran om tilläggsanslag.

Med hänvisning till vad vi i övrigt i detta avsnitt anfört om studentsociala åtgärder hemställer vi

a) att riksdagen måtte besluta att avskaffa alla kvarvarande obligatoriska elevavgifter vid universiteten och högskolorna,

b) att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller att betygsgränsen för behörighet till statlig kreditgaranti för vissa studielån sättes vid genomsnittsbetyget Ba,

c) att riksdagen måtte fastställa att antalet naturastipendier beräknas på 26 % av antalet nyinskrivna, samt

d) att riksdagen med anledning härav under åttonde huvudtiteln till Gemensamma universitetsändamål: Naturastipendier åt studerande vid universiteten m. fl. läroanstalter för budgetåret 1956—57 anvisar ett reservationsanslag av 6 479 000 kr.

Stockholm den 26 januari 1956

Bertil Ohlin

Wald. Svensson

O. Malmborg

Skövde

Bertil von Friesen

Henning Gustafsson

Manne Ståhl

Skellefteå

Gunnar Helén

Sven Gustafsson

i Göteborg

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

I.	Skolans mål och det pedagogiska reformarbetet	1
A.	Principfrågor	1
B.	Försöksverksamhet	4
C.	Förslag	6
II.	Skolundervisningens villkor	11
A.	Lika chans för alla	11
1.	Studiehjälp	11
2.	Elevhem	13
3.	Terminsavgifternas avskaffande	14
4.	Skolmåltidsverksamhet	15
5.	Korrespondensstudier	16
B.	Individens önskemål och samhällets krav	18
1.	Studietidens längd	18
2.	Urvals- och intagningsinstrument	20
3.	Klassavdelningarnas storlek	21
4.	Examination och standardprov	25
III.	Skolundervisningens försörjning	26
A.	Byggnader	26
B.	Lärarytelse	31
C.	Pedagogiska hjälpmedel	34
D.	Skolsociala åtgärder	35
IV.	Universitet och högskolor	36
A.	Forskning	39
B.	Undervisning	41
C.	Vetenskapliga bibliotek	42
D.	Studenternas medinflytande	43
E.	Studentsociala åtgärder	44